

ธรรมานุสัณชีวัต

พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ธรรมบุญชีวิต

พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

พระพรหมคุณาภรณ์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมบุญชีวิต

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-7701-05-7

ฉบับเดิม และฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติม

พิมพ์ครั้งที่ ๑-๒๐๐ พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๔๐

ฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติมใหม่

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - มกราคม ๒๕๔๑ ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๕๖ (ฉบับพกพา ครั้งแรก) - พฤศจิกายน ๒๕๔๖ ๓,๕๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๕๗ (ฉบับพกพา ครั้งที่ ๒) - ธันวาคม ๒๕๔๖ **๒,๕๐๐ เล่ม**

- คุณนุบผา คุณธวัช คณิตกุล ๑,๖๐๐ เล่ม

- อาจารย์ศรีวิการ์ เมฆธวัชชัยกุล ๕๐๐ เล่ม

- กลุ่มอุปัฏฐาธรรม ๔๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่

คำปรารภ

หนังสือ *วรรณบุญชีวิต* นี้ เมื่อแรกเรียบเรียงขึ้นและพิมพ์ครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ มีชื่อว่า คู่มือดำเนินชีวิต ผู้เรียบเรียงได้แก้ไขปรับปรุงเนื้อหาและเปลี่ยนเป็นชื่อปัจจุบัน เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๔ ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ ต่อมาในเดือนเมษายน ๒๕๒๓ ได้แก้ไขปรับปรุงให้อ่านง่ายง่ายยิ่งขึ้น และนับแต่นั้นได้มีการพิมพ์ซ้ำเรื่อยมาจนใน พ.ศ. ๒๕๓๓ นับได้เกินกว่า ๑๐๐ ครั้ง แต่ต่อนั้นไม่นานก็เลิกติดตามสถิติการพิมพ์ เพราะเป็นการยากที่จะนับครั้งได้ครบถ้วน

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ อาจารย์บรูส อีแวนส์ (Bruce Evans) แห่งมูลนิธิพุทธธรรมได้แปล *วรรณบุญชีวิต* เป็นภาษาอังกฤษ และหลังจากได้ตรวจสอบคำแปลแล้ว ก็ได้ตีพิมพ์ทั้งฉบับแปลภาษาอังกฤษ และฉบับสองพากย์ เป็นครั้งแรก ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๕

สำหรับการพิมพ์ครั้งใหม่ในปี ๒๕๔๐ นี้ *วรรณบุญชีวิต* ได้มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๒ ประการ คือ การปรับปรุงและเพิ่มเติมเนื้อหาในพากย์ภาษาไทย พร้อมทั้งตรวจชำระคำแปลภาษาอังกฤษทั้งส่วนเดิมและส่วนที่เพิ่มเข้ามาใหม่ ประการหนึ่ง และการนำเอาเรื่อง *มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ* มาพิมพ์เพิ่มเข้าเป็นส่วนนำหน้า อีกประการหนึ่ง โดยมีเหตุปรารภดังนี้

(ก) ลุถึงปี ๒๕๔๐ นี้ อาจารย์บรูส อีแวนส์ เห็นว่า**วรรณบุญ**ชีวิตฉบับแปลที่ทำไว้เดิม เป็นการแปลแบบจับความ เมื่อมีการพิมพ์ทั้งพากย์ภาษาไทยและพากย์ภาษาอังกฤษรวมเป็นเล่มเดียวกัน ควรจะให้คำแปลนั้นตรงกับภาษาไทยอย่างแม่นยำและสมบูรณ์มากขึ้น จึงชำระคำแปลใหม่ ตลอดเล่ม

ระหว่างรอการสอบทานคำแปลก่อนจัดพิมพ์ ผู้เรียบเรียงเห็นเป็นโอกาสอันควรที่จะเพิ่มเนื้อหาบางอย่างที่คิดไว้ เพื่อให้หนังสือใกล้เคียงความสมบูรณ์มากที่สุด จึงได้เพิ่มหลักธรรมสำคัญเรื่อง**บุญนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของมรรค**เข้ามา และจัดเป็นบทแรกของหนังสือ ให้ชื่อว่า “คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ” กับทั้งได้เปลี่ยนชื่อ **บทนำ** ใหม่ จาก “คนเต็มคน” เป็น “คนกับความเป็นคน” นอกจากนี้ ใน **หมวดสอง** (คนกับชีวิต) ได้ย้ายบทที่ ๘ (คนไม่หลงโลก) ไปเป็นบทสุดท้ายของหมวด (บทที่ ๑๒) พร้อมนั้นก็ได้แทรกเสริมเพิ่มความปรับสำนวนในที่อื่นๆ อีกหลายแห่ง เพื่อให้หนังสือได้ความครบถ้วนทางธรรม และสำเร็จประโยชน์แก่ผู้อ่านมากขึ้น

(ข) หลังจากทำงานปรับปรุง**วรรณบุญชีวิต**เสร็จเรียบร้อยแล้ว ระหว่างรอการพิมพ์ มีเหตุประจวบให้ผู้เรียบเรียงจัดทำหนังสือเสร็จอีกเล่มหนึ่ง เป็นหนังสือขนาดเล็ก ชื่อว่า **มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ**

มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธนั้น เดิมเป็นบทสรุป จัดไว้เป็นภาคผนวกของหนังสือที่มีชื่ออย่างเดียวกันนั้น ซึ่งเกิดจากธรรมกถาและคำอวยพรในพิธีลาสิกขาของผู้บรรพชาอุปสมบท

ตามประเพณีบวชเรียน และมีผู้ศรัทธาขอพิมพ์เป็นธรรมทานในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๗

ต่อมา เมื่ออธิบดีกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ขออนุญาตพิมพ์บทสรุปนั้นแจกเป็นธรรมทานในวันขึ้นปีใหม่ ๑ มกราคม ๒๕๔๑ ผู้เรียบเรียงได้ปรับปรุงให้กะทัดรัดอ่านง่ายและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยปรับข้อความและสำนวนตามหนังสือ *ธรรมานุญชีวิต* ที่เพิ่งแก้ไขปรับปรุงใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้ว และได้ขอให้อาจารย์บรูส อีแวนส์ แปลเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อให้เข้าชุดกันกับหนังสือ *ธรรมานุญชีวิต* ที่มีทั้งพากย์ภาษาไทย และพากย์แปลภาษาอังกฤษ

มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ นี้ เกิดจากความดำริที่จะย้ำเน้นถึงความสำคัญของการที่ชาวพุทธควรจะมีข้อปฏิบัติที่ยึดถือปฏิบัติกันอย่างจริงจัง โดยรื้อฟื้นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ในสังคาลสูตร (ที.ป.๑๑/๑๓๒-๒๐๖) ขึ้นมาส่งเสริมให้เป็นกฎเกณฑ์สำหรับชาวพุทธ ที่จะยึดถือปฏิบัติกันอย่างเป็นมาตรฐานทั่วไป ในการที่จะดำเนินชีวิตและร่วมสร้างสรรค์สังคมให้ตั้งงามมีความสุขความเจริญ อันจะเป็นการสอดคล้องกับมติดั้งเดิมที่อรรถกถากล่าวว่า สังคาลสูตรนั้นเป็น “คิหิวินัย” คือ วินัยของคฤหัสถ์ หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือน (ที.อ.๓/๑๓๔, ๑๕๑) คู่กันกับ “ภิกขุวินัย” คือ วินัยของพระภิกษุสงฆ์

เนื้อหาทั้งหมดของ *มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ* นี้ มีรวมอยู่แล้วในหนังสือ *ธรรมานุญชีวิต* ถือได้ว่า *มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ* เป็นเกณฑ์อย่างต่ำสำหรับการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ ส่วน

ธรรมานุชีวิต เป็นประมวลหลักธรรมทั่วไปเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งอาจถือเป็นส่วนขยายของ มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ ผู้ปฏิบัติอาจใช้ มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ เป็นเกณฑ์ตรวจสอบเบื้องต้นสำหรับการดำเนินชีวิตของตน แล้วก้าวสู่คุณสมบัติและข้อปฏิบัติในธรรมานุชีวิต เพื่อดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น มีความสำเร็จและเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น จนถึงความสมบูรณ์

ในด้านการแปล อาจารย์บรูส อีแวนส์ ได้ตั้งใจทำงานนี้ด้วยฉันทะ วิริยะ และอาศัยความชำนาญในการแปล งานจึงสำเร็จด้วยดี นอกจากนั้น ในระหว่างตรวจชำระและสอบทานคำแปล ก็ยังได้ปรับปรุงขัดเกลาถ้อยคำข้อความและสำนวนไปเรื่อยๆ ด้วยฉันทเจตนาที่จะให้ธรรมานุชีวิตฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษนี้มีความถูกต้อง แม่นยำ น่าอ่านมากที่สุด จึงขออนุโมทนาอาจารย์บรูส อีแวนส์ ไว้ในที่นี้เป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง ระหว่างนี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่คุณเรียบเรียงมีงานต่างๆ คั่งค้างมาก และอาพาธบ่อยๆ ดร.สมศีล ฌานวงศ์ รองศาสตราจารย์ แห่งสถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยความเอื้อเฟื้อประสานงานของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และได้ยอมนุมัติของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีน้ำใจมาช่วยให้กำลังร่วมมือสนับสนุน ผ่อนเบาภาระในการทำงานทางวิชาการ ข้อเสนอแนะต่างๆและการร่วมพิจารณา ของ ดร.สมศีล ฌานวงศ์ ได้อำนวยประโยชน์แก่งานนี้อย่างมาก ขออนุโมทนาความมีน้ำใจเกื้อหนุนของ ดร.สมศีล ฌานวงศ์ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ส่วนในการจัดเตรียมต้นแบบเพื่อการตีพิมพ์ โดยเฉพาะฉบับ
สองพากย์ไทย-อังกฤษ ได้อาศัยพระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินศร
จินดาปณฺโณ) ช่วยดำเนินการจนเสร็จเรียบร้อย จึงขออนุโมทนา
พระครูปลัดปิฎกวัฒน์ เป็นอย่างมาก

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๐

บทนำ*

เมื่อพูดถึงเรื่องต่างๆ ไปเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ศาสนาทั้งหลายมีแนวปฏิบัติแตกต่างกันเป็น ๒ แบบ กล่าวคือ แบบหนึ่ง ไม่ใส่ใจเรื่องอย่างนั้นเลยโดยสิ้นเชิง มุ่งเน้นเฉพาะแต่การบรรลุจุดหมายที่สูงส่ง คือการเข้าร่วมเป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า หรือเข้าถึงปรมาตถ์ลึกลับ ส่วนอีกแบบหนึ่งก็สั่งสอนข้อปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตประจำวันนั้นเสียอย่างละเอียดพิสดาร โดยกำหนดแก่เราว่า จะต้องคิดหมายใคร่ทำอะไรๆ แะไหนอย่างไร จะต้องกินอาหารอะไร จะต้องสวมใส่เสื้อผ้าแบบไหน ศาสนาสองแบบนี้ น่าจะเป็นสุดโต่ง ๒ ด้าน

พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนสายกลางหรือสอนความพอดี ในเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ คำสอนในพระพุทธศาสนา ดำเนินสายกลาง ระหว่างการเพิกเฉยไม่ใส่ใจเสียเลยต่อเรื่องที่จะต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กับการตรากตรำปฏิบัติเป็นกฎข้อบังคับที่เคร่งขรึมตายตัว พระพุทธศาสนาสอนแนวทางความประพฤติตามหลักสัจธรรมที่เป็นอภิปรัชญา ว่าด้วยประโยชน์สุขที่พึงได้ อันเกิดจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันโดยใช้ปัญญาด้วยเมตตา กรุณา และพร้อมกันนั้นก็มุ่งให้บรรลุถึงอิสรภาพทางจิตปัญญาที่

* บทนำนี้ Mr. Bruce Evans ได้เขียนขึ้นสำหรับ ธรรมานุชีวิต ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในที่นี้ เมื่อหนังสือสองพากย์มาพิมพ์ไว้คู่กัน จึงแปลไว้เพื่อให้ทั้งสองพากย์เท่ากันครบถ้วน

เป็นจุดหมายสูงสุด ถึงขั้นที่ทำให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ติดโลกหรืออยู่เหนือโลก

เนื้อหาในหนังสือนี้ ได้รวบรวมจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งหลาย ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา (ยุคแรก) สายเถรวาท ที่ทุกวันนี้ยังใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต และถือปฏิบัติกันอยู่ ในประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำสอนนี้มีอายุเกินกว่า ๒๕๐๐ ปี แล้ว แต่มิได้คร่ำคร่าล้าสมัยแต่ประการใด ในสังคมปัจจุบันยุคถือหลักความเสมอภาค ที่แบบแผนความประพฤติต่างๆ ตามที่ถือสืบๆ กันมาแต่เดิม ได้ถูกล้มล้างลงไป หรือถูกตั้งข้อสงสัยไปหมด และทุกๆ ที่มีแนวคิดภูมิปัญญาชนิดที่ว่า “รู้แจ้งเจนจบ” แพร่สะพัดไป แต่ชีวิตของผู้คนกลับสับสนวุ่นวายยิ่งกว่ายุคสมัยใดๆ ในสภาพเช่นนี้ คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ย้อนยุคสมัยมีมาแต่ครั้งทีอะไรๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญกว่านี้อีกมากมายนั้น จะเป็นเสมือนกระแสอากาศสดชื่นบริสุทธิ์ที่ผ่านเข้ามาในห้องที่มีผู้คนแออัด บางทีอาจจะถึงเวลาแล้วที่เราจะหวนกลับไปหาคุณค่าที่เก่าๆ แต่คงทนดีกว่า

เมื่อการดำเนินชีวิตและกิจการต่างๆ ยึดหลักความเอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจกัน มากกว่าจะมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็เห็นผลปรากฏว่าชีวิตและกิจการเหล่านั้นมิใช่จะเลวร้ายอย่างที่เรเคยคิด และที่แท้แล้วมันจะช่วยให้ชีวิตของเราโปร่งโล่งเบาสบายขึ้นด้วย ลองนำแนวคิดของคนสมัยนี้จำนวนมากที่มองสังคมเป็นสนามชิงผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันระหว่างนายจ้างกับ

ลูกจ้าง กับคำสอนง่ายๆ ว่าด้วย “การปฏิบัติต่อกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง” หน้า ๘๘ มาเทียบกันดูซิว่าเป็นอย่างไร

คนปัจจุบันจำนวนมากมองชีวิตทุกวงการเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกัน เกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม้แต่หญิงกับชาย หรือลูกกับพ่อแม่ เมื่อคนถือเอาทรัพย์สินและอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยต้องเที่ยวหาจริยธรรมสำหรับมาปกป้องผลประโยชน์เหล่านั้น นี่คือ “จริยธรรมเชิงลบ” กล่าวคือ สังคมยึดหลักผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ “สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข” แล้วเราก็เลยต้องหาจริยธรรมดังเช่น “สิทธิมนุษยชน” มาคอยกีดกันกันและกันไว้ ไม่ให้คนมาเชือดคอหอยกัน ในระหว่างที่กำลังวิ่งหาความสุขนั้น

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็น “จริยธรรมเชิงบวก” ประโยชน์สุขคือจุดหมาย หาใช่ทรัพย์สินและอำนาจไม่ พระพุทธศาสนาถือว่า สังคมเป็นสื่อกลาง ที่ช่วยให้ทุกคนมีโอกาสอันเท่าเทียมกันที่จะพัฒนาตนเอง และเข้าถึงประโยชน์สุขได้มากที่สุด และนำเอาจริยธรรมมาใช้เพื่อเกื้อหนุนจุดหมายที่กล่าวนี้

คำสอนที่แสดงไว้ในหนังสือนี้ ยึดถือตามหลักธรรมที่เป็นความจริงอันไม่จำกัดกาล กล่าวคือ กรุณา เมตตา สามัคคี สังคหะ และปัญญา คนสมัยใหม่ที่มองธรรมชาติคนว่าเห็นแก่ตัว อาจจะรู้สึกว่าการสอนเหล่านี้เป็นเพียงอุดมคติ แต่ก็มิใช่สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง อย่างไรก็ตาม

จะต้องระลึกไว้ว่า คำสอนเหล่านี้เก่าแก่ถึง ๒,๕๐๐ ปีแล้ว อาจจะมีอยู่ ๒๓ อย่างที่จะต้องนำมาแปลความหมายให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน แต่ข้าพเจ้ามีความรู้ลึกว่า คำสอนเหล่านั้นง่ายพอที่ผู้อ่านจะกลั่นกรองความหมายเอามาใช้ได้ด้วยตนเอง ขอให้หลักธรรมดังกล่าวอำนวยประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน เหมือนดังที่ได้อำนวยประโยชน์แก่ชาวพุทธจำนวนมากมายาวนานทั่วโลก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์*

เรียงตามอักษรวิธีแห่งมคธภาษา

(ที่พิมพ์ตัว **เอนหนา** คือ คัมภีร์ในพระไตรปิฎก)

อง.อ.	องค์ุตตรนิกาย อฏฺฐกถา (มโนรณปุรณี)	ขุ.อป.	ขุทุททกนิกาย อปทาน
		ขุ.อิตฺติ.	ขุทุททกนิกาย อิตฺติวุตฺตก
อง.อฏฺฐก.	องค์ุตตรนิกาย อฏฺฐกนิปาต	ขุ.อุ.	ขุทุททกนิกาย อุทาน
อง.เอก.	องค์ุตตรนิกาย เอกนิปาต	ขุ.ขุ.	ขุทุททกนิกาย ขุทุททปาส
อง.เอกาทสก.	องค์ุตตรนิกาย เอกาทสกนิปาต	ขุ.จริยา.	ขุทุททกนิกาย จริยาปิฎก
อง.จตุกก.	องค์ุตตรนิกาย จตุกกนิปาต	ขุ.จู.	ขุทุททกนิกาย จูฬินิเทศ
อง.ฦก.	องค์ุตตรนิกาย ฦกนิปาต	ขุ.ชา.	ขุทุททกนิกาย ชาตก
อง.ติก.	องค์ุตตรนิกาย ติกนิปาต	ขุ.เถร.	ขุทุททกนิกาย เถรคาถา
อง.ทสก.	องค์ุตตรนิกาย ทสกนิปาต	ขุ.เถรี.	ขุทุททกนิกาย เถรีคาถา
อง.ทุก.	องค์ุตตรนิกาย ทุกนิปาต	ขุ.ธ.	ขุทุททกนิกาย ธมมปท
อง.นวก.	องค์ุตตรนิกาย นวกนิปาต	ขุ.ปฏฺธิ.	ขุทุททกนิกาย ปฏฺธิสุมฺภิตามคฺค
อง.ปญจก.	องค์ุตตรนิกาย ปญจกนิปาต	ขุ.เปต.	ขุทุททกนิกาย เปตวตฺถุ
อง.สตฺตก.	องค์ุตตรนิกาย สตฺตกนิปาต	ขุ.พทุธ.	ขุทุททกนิกาย พทุธวส
อป.อ.	อปทาน อฏฺฐกถา (วิสุทฺทชนวิลาสินี)	ขุ.ม.,ขุ.มหา.	ขุทุททกนิกาย มหานิเทศ
		ขุ.วิมาน.	ขุทุททกนิกาย วิมานวตฺถุ
อภิ.ก.	อภิธมฺมปิฎก กลาวตฺถุ	ขุ.สุ.	ขุทุททกนิกาย สุตตนิปาต

* คัมภีร์ที่สำคัญได้นำมาลงไว้ทั้งหมด แม้ว่าบางคัมภีร์จะมีได้มีการอ้างอิงในหนังสือนี้

อภิ.ธ.	อภิธัมมปิฎก ธาตุกถา	ขุททก.อ.	ขุททกปาฐ อฏฺฐกถา
อภิ.ป.	อภิธัมมปิฎก ปฏฺฐาน		(ปรมตฺถที่ปณี)
อภิ.ป.	อภิธัมมปิฎก ปุคฺคลปณฺณตฺติ	จริยา.อ.	จริยาปิฎก อฏฺฐกถา
อภิ.ยมก.	อภิธัมมปิฎก ยมก		(ปรมตฺถที่ปณี)
อภิ.วิ.	อภิธัมมปิฎก วิภงฺค	ชา.อ.	ชาตกฏฺฐกถา
อภิ.ส.	อภิธัมมปิฎก ธมฺมสงฺคณี	เถร.อ.	เถรคาถา อฏฺฐกถา
อิตฺติ.อ.	อิตฺติวุตฺตก อฏฺฐกถา		(ปรมตฺถที่ปณี)
	(ปรมตฺถที่ปณี)	เถรี.อ.	เถรีคาถา อฏฺฐกถา
อุ.อ., อุทาน.อ.	อุทาน อฏฺฐกถา		(ปรมตฺถที่ปณี)
	(ปรมตฺถที่ปณี)		
ที.อ.	ทีฆนิกาย อฏฺฐกถา	วินย.อ.	วินย อฏฺฐกถา
	(สุมงฺคสวิลาลิณี)		(สมนฺตปาสาทิกา)
ที.ปา.	ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺค	วินย.ฎีกา	วินยฏฺฐกถา ฎีกา
ที.ม.	ทีฆนิกาย มหาวคฺค		(สารตฺถที่ปณี)
ที.สี.	ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคฺค	วิภงฺค.อ.	วิภงฺค อฏฺฐกถา
ธ.อ.	ธมฺมปทฏฺฐกถา		(สมฺโมหวิโนทนี)
นิทฺ.อ.	นิทฺเทส อฏฺฐกถา	วิมาน.อ.	วิมานวตฺถ อฏฺฐกถา
	(สทฺธมฺมปชฺโชทิกา)		(ปรมตฺถที่ปณี)
ปญฺจ.อ.	ปญฺจปารณ อฏฺฐกถา	วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธิมคฺค
	(ปรมตฺถที่ปณี)	วิสุทฺธิ.ฎีกา	วิสุทฺธิมคฺค มหาฎีกา
ปฏฺธิส.อ.	ปฏฺธิสมภิทามคฺค อฏฺฐกถา		(ปรมตฺถมณฺยชฺสา)
	(สทฺธมฺมปกาลิณี)	สงฺคณี อ.	ธมฺมสงฺคณี อฏฺฐกถา
เปต.อ.	เปตวตฺถ อฏฺฐกถา		(อฏฺฐสาลิณี)
	(ปรมตฺถที่ปณี)	สงฺคท.	อภิธมฺมตฺถสงฺคท

พทุธ.อ.	พทุธวีส อฏฺฐกถา (มธุตถวิลาสินี)	สงคห.ฎีกา	อภิธมมตถสงคห ฎีกา (อภิธมมตถวิภาวินี)
ม.อ.	มชฺฌิมนิกาย อฏฺฐกถา (ปปญจสุทนี)	สํ.อ.	สํยุตตนิกาย อฏฺฐกถา (สารตถปกาลินี)
ม.อ.	มชฺฌิมนิกาย อปริปณฺณาสก	สํ.ข.	สํยุตตนิกาย ขนธวาวคฺค
ม.ม.	มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก	สํ.นิ.	สํยุตตนิกาย นีทานวคฺค
ม.มฺ.	มชฺฌิมนิกาย มุลปณฺณาสก	สํ.ม.	สํยุตตนิกาย มหาวาวคฺค
มงฺคล.	มงฺคลตถทีปนี	สํ.ส.	สํยุตตนิกาย สคาวคฺค
มิลินฺท.	มิลินฺทปญฺหา	สํ.สพฺ.	สํยุตตนิกาย สพฺายตนวคฺค
วินย.	วินยปิฎก	สุตฺต.อ.	สุตฺตนิปาต อฏฺฐกถา (ปรมตถโชติกา)

สารบัญ

ภาค ๑ วินัยชาวพุทธ	๑
ภาค ๒ ธรรมบัญญัติชีวิต	๑๗
หมวดนำ คนกับความเป็นคน	๑๙
๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ	๑๙
๒. คนสมบูรณ์แบบ	๒๓
หมวดหนึ่ง คนกับสังคม	๒๗
๓. คนมีศีลธรรม	๒๗
๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม	๓๑
๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน	๓๔
๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี	๓๘
๗. คนผู้นำรัฐ	๔๑
หมวดสอง คนกับชีวิต	๔๗
๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ	๔๗
๙. คนประสบความสำเร็จ	๕๓
๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ	๕๖
๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ	๖๐
๑๒. คนไม่หลงโลก	๖๗

หมวดสาม คนกับคน	๗๑
๑๓. คนร่วมชีวิต	๗๑
๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล	๗๖
๑๕. คนสืบตระกูล	๗๙
๑๖. คนที่จะคบหา	๘๕
๑๗. คนงานนายงาน	๘๘
หมวดสี่ คนกับมรรคา	๙๐
๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา	๙๐
๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา	๙๕
๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา	๑๐๐
๒๑. คนสืบศาสนา	๑๐๔
๒๒. คนถึงธรรม	๑๐๗
บันทึกท้ายเล่ม	๑๑๑

สารบัญพินิตาร

คำปรารภ	(๑)
บทนำ	(๖)
อักษรย่อชื่อคัมภีร์	(๑๐)

ภาค ๑ วินัยชาวพุทธ	๑
--------------------	---

หมวดหนึ่ง วางฐานชีวิตให้มั่น	๓
------------------------------	---

กฎ ๑ เว้นชั่ว ๑๔ ประการ	๓
-------------------------	---

ก. เว้นกรรมกิเลส ๔	๓
ข. เว้นอคติ ๔	๔
ค. เว้นอบายมุข ๖	๔

กฎ ๒ เตรียมทุนชีวิต ๒ ด้าน	๔
----------------------------	---

ก. เลือกสรรคนที่จะเสวนา	๔
๑. รู้ทันมิตรเทียม	๕
๒. รู้ถึงมิตรแท้	๖
ข. จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้	๗

กฎ ๓ รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ	๗
------------------------------	---

ก. ทำทุกทิศให้เกษมสันต์	๗
ทิศที่ ๑ บิดามารดา	๗
ทิศที่ ๒ ครูอาจารย์	๘

ทิศที่ ๓ ภรรยา	๙
ทิศที่ ๔ มิตรสหาย	๙
ทิศที่ ๕ คนรับใช้และคนงาน	๑๐
ทิศที่ ๖ พระสงฆ์	๑๑
ข. เกื้อกูลกันประสาณสังคม	๑๒

หมวดสอง นำชีวิตไปถึงจุดหมาย	๑๓
-----------------------------	----

ก. จุดหมาย ๓ ขั้น	๑๓
-------------------	----

ขั้นที่ ๑ จุดหมายขั้นตาเห็น	๑๓
ขั้นที่ ๒ จุดหมายขั้นเลยตาเห็น	๑๓
ขั้นที่ ๓ จุดหมายสูงสุด	๑๔

ข. จุดหมาย ๓ ด้าน	๑๕
-------------------	----

ด้านที่ ๑ จุดหมายเพื่อตน	๑๕
ด้านที่ ๒ จุดหมายเพื่อผู้อื่น	๑๕
ด้านที่ ๓ จุดหมายร่วมกัน	๑๕

ชาวพุทธชั้นนำ	๑๖
---------------	----

ภาค ๒ ธรรมนูญชีวิต	๑๗
--------------------	----

หมวดนำ คนกับความเป็นคน	๑๙
------------------------	----

๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ (สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)	๑๙
๒. คนสมบูรณ์แบบ (สมาชิกที่ดีของมนุษยชาติ)	๒๓

หมวดหนึ่ง คนกับสังคม	๒๗
๓. คนมีศีลธรรม (สมาชิกในหมู่อารยชน)	๒๗
ก. มีสุจริตทั้งสาม	๒๗
ข. ประพฤติตามอารยธรรม	๒๘
ค. อย่างต่ำมีศีล ๕	๒๙
๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม (สมาชิกที่ดีของสังคม)	๓๑
ก. มีพรหมวิหาร	๓๑
ข.บำเพ็ญการสงเคราะห์	๓๒
๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน (สมาชิกที่ดีของชุมชน)	๓๔
ก. พึ่งตนเองได้	๓๔
ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี	๓๖
๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี (สมาชิกที่ดีของรัฐ)	๓๘
ก. รู้หลักอภิปไตย	๓๘
ข. มีส่วนในการปกครอง	๓๙
๗. คนผู้นำรัฐ (พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)	๔๑
ก. ทรงศัพิศราชธรรม	๔๑
ข. บำเพ็ญกรณียกิจของจักรพรรดิ	๔๓
ค. ประกอบราชสังคหะ	๔๕
ง. ละเว้นอคติ	๔๖
หมวดสอง คนกับชีวิต	๔๗
๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ (ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์)	๔๗
ก. นำชีวิตสู่จุดหมาย	๔๗
ข. ภายในทรงพลัง	๕๐

ค. ตั้งตนบนฐานที่มั่น	๕๑
๙. คนประสบความสำเร็จ (ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)	๕๓
ก. หลักความเจริญ	๕๓
ข. หลักความสำเร็จ	๕๔
ค. หลักเฟล็ดโพธิญาณ	๕๕
๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ (ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)	๕๖
ก. ขันหาและรักษาสมบัติ	๕๖
ข. ขันแจงจัดสรรทรัพย์	๕๗
ค. ขันจ่ายกินใช้	๕๗
๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ (ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)	๖๐
ก. มีความสุขสี่ประการ	๖๐
ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ	๖๑
ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่	๖๓
ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง	๖๓
จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี	๖๕
๑๒. คนไม่หลงโลก (ชีวิตที่ไม่ถลำพลาต)	๖๗
ก. รู้ทันโลกธรรม	๖๗
ข. ไม่มองข้ามเทวทูต	๖๙
ค. คำนึงสูตรแห่งชีวิต	๗๐
หมวดสาม คนกับคน	๗๑
๑๓. คนร่วมชีวิต (คู่ครองที่ดี)	๗๑
ก. คู่สร้างคู่สม	๗๑
ข. คู่ชื่นชมคู่ระกำ	๗๒

ค. คู่ศีลธรรมคู่ความดี	๗๓
ง. คู่ถูกหน้ที่ต่อกัน	๗๔
จ. พ่อบ้านเห็นใจภรรยา	๗๕
๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล (หัวหน้าครอบครัวที่ดี)	๗๖
ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่	๗๖
ข. บุชาคนที่เหมือนไฟ	๗๖
ค. ใส่ใจบุตรธิดา	๗๗
ง. ทำหน้าที่ผู้มาก่อน	๗๘
จ. เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ	๗๘
๑๕. คนสืบตระกูล (ทายาทที่ดี)	๗๙
ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า	๗๙
ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเลื่อม	๘๐
ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบุรพการี	๘๒
ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา	๘๒
๑๖. คนที่จะคบหา (มิตรแท้มิตรเทียม)	๘๔
ก. มิตรเทียม	๘๔
ข. มิตรแท้	๘๕
ค. มิตรต่อมิตร	๘๖
๑๗. คนงานนายงาน (ลูกจ้างนายจ้าง)	๘๘
ก. นายจ้างพึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน	๘๘
ข. คนรับใช้และคนงานมีน้ำใจช่วยเหลือนาย	๘๘
หมวดสี่ คนกับมรรคา	๙๐
๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา (ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)	๙๐

ก. เป็นกัลยาณมิตร	๙๐
ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้	๙๒
ค. มีลีลาครุครบทั้งสี่	๙๒
ง. มีหลักตรวจสอบสาม	๙๓
จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์	๙๔
๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา (นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)	๙๕
ก. รู้หลักบุพภาคของการศึกษา	๙๕
ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา	๙๖
ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา	๙๗
ง. ศึกษาให้เป็นพหุสูตร	๙๘
จ. เคารพผู้จุดประทีปปัญญา	๙๙
๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา (อุบาสก อุบาสิกา)	๑๐๐
ก. เกื้อกูลพระ	๑๐๐
ข. กระทำบุญ	๑๐๐
ค. คຸ້นพระศาสนา	๑๐๒
ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ	๑๐๓
จ. หมั่นสำรวจความก้าวหน้า	๑๐๓
๒๑. คนสืบศาสนา (พระภิกษุสงฆ์)	๑๐๔
ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน	๑๐๔
ข. หมั่นพิจารณาตนเอง	๑๐๕
๒๒. คนถึงธรรม (ผู้หมดกิเลส)	๑๐๗
บันทึกท้ายเล่ม	๑๑๑
แถลงความเป็นมา	๑๑๖

ภาค ๑

วินัยชาวพุทธ

วินัยชาวพุทธ

พระสงฆ์มีวินัยของพระภิกษุ ที่จะต้องประพฤติ
ให้เป็นผู้มีศีล ชาวพุทธทั่วไป ก็มีวินัยของคฤหัสถ์ ที่จะ
ต้องปฏิบัติให้เป็นมาตรฐาน

หมวดหนึ่ง

วางฐานชีวิตให้มั่น

ชาวพุทธจะต้องดำเนินชีวิตที่ดีงาม และร่วมสร้าง
สรรค์สังคมให้เจริญมั่นคง ตามหลัก วินัยของคฤหัสถ์
(คิหิวินัย) ดังนี้

กฏ ๑: เว้นชั่ว ๑๔ ประการ

ก. เว้นกรรมกิเลส (บาปกรรมที่ทำให้ชีวิตมัวหมอง) ๔ คือ

๑. ไม่ทำร้ายร่างกายทำลายชีวิต (เว้นปาณาติบาต)

๒. ไม่ลักทรัพย์ละเมิดกรรมสิทธิ์ (เว้นอทินนาทาน)
๓. ไม่ประพฤติดัดทางเพศ (เว้นกาเมสุมิจฉนาร)
๔. ไม่พูดเท็จโกหกหลอกลวง (เว้นมุสาวาท)

ข. เว้นอคติ (ความลำเอียง/ประพฤติดคลาดธรรม) ๔ คือ

๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (เว้นฉันทาคติ)
๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทสาคติ)
๓. ไม่ลำเอียงเพราะขลาด (เว้นภยาคติ)
๔. ไม่ลำเอียงเพราะเขลา (เว้นโมหาคติ)

ค. เว้นอบายมุข (ช่องทางเสื่อมทรัพย์อัปชีวิต) ๖ คือ

๑. ไม่เสพติดสุรายาเมา
๒. ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา
๓. ไม่จ้องหาแต่รายการบันเทิง
๔. ไม่หลงไปหาการพนัน
๕. ไม่พัวพันมั่วสุมมิตรชั่ว
๖. ไม่มัวจมอยู่ในความเกียจคร้าน

กฎ ๒: เตรียมทุนชีวิต ๒ ด้าน

ก. เลือกสรรคนที่จะเสวนา คบคนที่จะนำชีวิตไปในทางแห่งความเจริญและสร้างสรรค์ โดยหลีกเลี่ยงมิตรเทียม คบหาแต่มิตรแท้ คือ

๑. รู้ทันมิตรเทียม หรือ ศัตรูผู้มาในร่างมิตร (มิตรปฏิรูปก)

๔ ประเภท

๑) **คนปอกลอก** มีแต่ชนเอาของเพื่อนไป มีลักษณะ ๔

(๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว

(๒) ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก

(๓) ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจเพื่อน

(๔) คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์

๒) **คนดีแต่พูด** มีลักษณะ ๔

(๑) ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย

(๒) ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย

(๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้

(๔) เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓) **คนหัวประจบ** มีลักษณะ ๔

(๑) จะทำชั่วก็เออออ

(๒) จะทำดีก็เออออ

(๓) ต่อหน้าสรรเสริญ

(๔) ลับหลังนินทา

๔) **คนชวนฉิบหาย** มีลักษณะ ๔

(๑) คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา

(๒) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน

(๓) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น

(๔) คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

๒. **รู้จักมิตรแท้ หรือ มิตรด้วยใจจริง** (สุทตมित्र) ๔ ประเภท

๑) **มิตรอุปการะ** มีลักษณะ ๔

(๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน

(๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน

(๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้

(๔) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒) **มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์** มีลักษณะ ๔

(๑) บอกความลับแก่เพื่อน

(๒) รักษาความลับของเพื่อน

(๓) มีภัยอันตราย ไม่ละทิ้ง

(๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓) **มิตรแนะนำประโยชน์** มีลักษณะ ๔

(๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้

(๒) แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี

(๓) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง

(๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔) **มิตรมีใจรัก** มีลักษณะ ๔

(๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)

(๒) เพื่อนมีสุข พลอยแช่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)

(๓) เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ให้

(๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

ข. จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ ด้วยสัมมาชีพ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขยันหมั่นทำงานเก็บออมทรัพย์ ตั้งฝั่งเก็บรวมน้ำหวาน และเกสร

ขั้นที่ ๒ เมื่อทรัพย์เก็บก่อกว้างขึ้นตั้งจอมปลวก พึ่งวางแผนใช้จ่าย คือ

- ๑ ส่วน เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว ดูแลคนเกี่ยวข้อง และทำความดี
- ๒ ส่วน ใช้ทำหน้าที่การงานประกอบกิจการอาชีพ
- ๑ ส่วน เก็บไว้เป็นหลักประกันชีวิตและกิจการคราวจำเป็น

กฎ ๓: รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ

ก. ทำทุกทิศให้เกษมสันต์ ปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลที่สัมพันธ์กับตนให้ถูกต้องตามฐานะทั้ง ๖ คือ

ทศที่ ๑ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึงเคารพ**บิดามารดา** ผู้เปรียบเสมือน
ทศเบื้องต้นนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

บิดามารดาอนุเคราะห์บุตร ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระเมื่อถึงคราวจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

ทศที่ ๒ ในฐานะที่เป็นศิษย์ พึงแสดงความเคารพนับถือ**ครู**
อาจารย์ ผู้เปรียบเสมือนทศเบื้องต้นนี้

๑. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รับใช้ ประึกษา ชักถาม รับ
คำแนะนำ เป็นต้น
๓. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
๔. ประณินบัติ ช่วยบริการ

๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจังถือเป็น
กิจสำคัญ

อาจารย์อนุเคราะห์**ศิษย์** ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้
ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่
จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ มี
ความสุขความเจริญ

ทิศที่ ๓ ในฐานะที่เป็นสามี พึงให้เกิดบริบูรณ์**ภรรยา** ผู้เปรียบ
เสมือนทิศเบื้องหลัง ดังนี้

๑. ยกย่องให้เกิดคติสมฐานะที่เป็นภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน
๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นอย่างดีตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์**สามี** ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี

๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เองงานทุกอย่าง

ทศที่ ๔ ในฐานะที่เป็นมิตรสหาย พึงปฏิบัติต่อ**มิตรสหาย** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องซ้าย ดังนี้

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจาพินิจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

ทศที่ ๕ ในฐานะที่เป็นนายจ้าง พึงบำรุง**คนรับใช้** และ**คนงาน** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องล่าง ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่

๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้เป็นต้น
๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

คนรับใช้และคนงาน แสดงน้ำใจต่อนายงาน ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

ทิศที่ ๖ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พึงแสดงความเคารพนับถือต่อ **พระสงฆ์** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องบน ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้มีความสุข
ความเจริญ

ข. เกื้อกูลกับประสานสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันร่วม
สร้างสรรค์สังคมให้สงบสุขมั่นคงสามัคคีมีเอกภาพ ด้วย
สังคหวัตถุ ๔ คือ

๑. ทาน เพื่อแผ่แบ่งปัน (ช่วยด้วยเงินด้วยของ)
๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน (ช่วยด้วยถ้อยคำ)
๓. อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา (ช่วยด้วยกำลัง
แรงงาน)
๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน (ช่วยด้วยร่วมสร้าง
สรรค์และแก้ปัญหา เสมอกันโดยธรรม และร่วม
สุขร่วมทุกข์กัน)

หมวดสอง

นำชีวิตให้ถึงจุดหมาย

ก. **จุดหมาย ๓ ขั้น** ดำเนินชีวิตให้บรรลุจุดหมาย (อัตตะ) ๓ ขั้น คือ

ขั้นที่ ๑ *ทิวฐฐัมมิกัตถะ* **จุดหมายขั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์ปัจจุบัน**

- ก) *มีสุขภาพดี* ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค อายุยืน
 - ข) *มีเงินมีงาน* มีอาชีพสุจริต พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
 - ค) *มีสถานภาพดี* เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม
 - ง) *มีครอบครัวผาสุก* ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ
- ทั้ง ๔ นี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

ขั้นที่ ๒ *ลัมปปรายิกัตถะ* **จุดหมายขั้นเลยตาเห็น หรือ ประโยชน์เบื้องหน้า**

- ก) *มีความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ* ไม่อ้างว้างเลือนลอย มีหลักยึดเหนี่ยวใจให้เข้มแข็ง ด้วยศรัทธา

- ข) มีความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การ
อันดีงาม ด้วยความสุจริต
- ค) มีความอึดใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้ทำประโยชน์
ตลอดมา ด้วยน้ำใจเสียสละ
- ง) มีความกล้าวกล้ำนใจ ที่จะแก้ไขปัญหา นำชีวิต
และภารกิจไปได้ ด้วยปัญญา
- จ) มีความโล่งจิตมั่นใจ มีทุนประกันภพใหม่ ด้วยได้ทำไว้
แต่กรรมที่ดี

ขั้นที่ ๓ ประมัตถะ จุดหมายสูงสุด หรือ ประโยชน์อย่างยิ่ง

- ก) ถึงถูกโลกธรรมกระทบ ถึงจะพบความผันผวน
ปรวนแปร ก็ไม่หวั่นไหว มีใจเกษมศานต์มั่นคง
- ข) ไม่ถูกความยึดติดถือมั่นบีบคั้นจิต ให้ผิดหวังโศก
เศร้า มีจิตโล่งโปร่งเบาเป็นอิสระ
- ค) สดชื่น เบิกบานใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ผ่องใส ไร้
ทุกข์ มีความสุขที่แท้
- ง) รู้เท่าทันและทำการตรงตามเหตุปัจจัย ชีวิตหมดจด
สดใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา

ถ้าบรรลุจุดหมายชีวิตถึงขั้นที่ ๒ ขึ้นไป เรียกว่าเป็น “บัณฑิต”

ข. จุดหมาย ๓ ด้าน จุดหมาย ๓ ด้านนี้ พึงปฏิบัติให้สำเร็จครบ ๓ ด้าน คือ

ด้านที่ ๑ *อัตตัตถะ* จุดหมายเพื่อตน หรือ ประโยชน์ตน คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปให้ได้ให้ถึง

ด้านที่ ๒ *ปรัตถะ* จุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือ ประโยชน์ผู้อื่น คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้ให้ถึงด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปตามลำดับ

ด้านที่ ๓ *อุภยัตถะ* จุดหมายร่วมกัน หรือ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์ บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ชั้นข้างต้น

ชาวพุทธชั้นนำ

ชาวพุทธที่เรียกว่า อุบาสก และอุบาสิกา นับว่าเป็นชาวพุทธชั้นนำ จะต้องมีความเข้มแข็งที่จะตั้งมั่นอยู่ในหลักให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวพุทธทั่วไป นอกจากรักษาวินัยชาวพุทธแล้ว ต้องมีอุบาสกธรรม ๕ ดังนี้

๑. **มีศรัทธา** เชื่อประกอบด้วยปัญญา ไม่มกมาย มั่นในพระรัตนตรัย ไม่หวั่นไหว ไม่แกว่งไกว ถือธรรมเป็นใหญ่และสูงสุด
๒. **มีศีล** นอกจากตั้งอยู่ในศีล ๕ และลัทธิมาชีพแล้ว ควรถือศีลอุโบสถตามกาล เพื่อพัฒนาตนให้ชีวิตและความสุขพึงพาวัตถุ น้อยลง ลดการเบียดเบียน และแก้แค้นแก่ผู้อื่นได้มากขึ้น
๓. **ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม** มุ่งหวังผลจากการกระทำด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ตื่นข่าวเล่าลือโซลกลางเรื่องขลังมงคล ไม่หวังผลจากการขออำนาจดลบันดาล
๔. **ไม่แสวงหาพาหิรทักษิไณย์** ไม่ไขว่คว้าเขตบุญขุนหลังผู้วิเศษ คักดีลัทธิ นอกหลักพระพุทธศาสนา
๕. **ชวนช่วยในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา** ใส่ใจริเริ่มและสนับสนุนกิจกรรมการกุศล ตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

หมายเหตุ:

- * วินัยของคฤหัสถ์ คือ คีหิวินัย ได้แก่พระพุทโธวาทในสังคาลกสูตร พระไตรปิฎก เล่ม ๑๑ (ที่.ป.๑๑/๑๗๒-๒๐๖/๑๙๔-๒๐๗)
- * “อุบาสกธรรม ๕” มาในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๒ (อง ปญจก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๐)

ภาค ๒

ธรรมานุญชีวิต

หมวดนำ

คนกับความเป็นคน

๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ

(สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)

มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ได้แก่ *ลัทธิ* หรือการศึกษา คือ การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา มนุษย์ที่ฝึก ศึกษา หรือพัฒนาแล้ว ชื่อว่าเป็น “สัตว์ประเสริฐ” เป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดิ

มนุษย์ที่จะชื่อว่าฝึก ศึกษา หรือพัฒนาตน โดยเฉพาะเด็ก และเยาวชน ผู้เป็นสมาชิกใหม่ของมนุษยชาติ พึงมีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุน ๗ ประการ ที่เรียกว่า *แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม* หรือ *รุ่งอรุณของการศึกษา* ซึ่งเป็นหลักประกันของชีวิตที่จะพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐอย่างแท้จริง ดังนี้

๑. *กัลยาณมิตตตา* (มีกัลยาณมิตร) *แสงแหล่งปัญญา* และแบบอย่างที่ดี คือ อยู่ร่วมหรือใกล้ชิดกัลยาณชน เริ่มต้น

แต่มีพ่อแม่เป็นกัลยาณมิตรในครอบครัว รู้จักคบคน และเข้าร่วมสังคมกับกัลยาณชน ที่จะมีอิทธิพลชักนำและชักชวนกันให้เจริญงอกงามในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะให้เรียนรู้และพัฒนาการสื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา มีศรัทธาที่จะดำเนินตามแบบอย่างที่ดี และรู้จักใช้ปัจจัยภายนอก ทั้งที่เป็นบุคคล หนังสือ และเครื่องมือสื่อสารทั้งหลาย ให้เป็นประโยชน์ในการแสวงหาความรู้และความดีงามเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิต แก้ปัญหา และทำการสร้างสรรค์

๒. สีสัมปทา (ทำศีลให้ถึงพร้อม) **มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต** คือ รู้จักจัดระเบียบความเป็นอยู่กิจกรรมกิจการและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต อย่างน้อยมีศีลขั้นพื้นฐาน คือมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้วยการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์อย่างเกื้อกูลไม่เบียดเบียนกัน และในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ด้วยการกินใช้ปัจจัย ๔ ตลอดจนอุปกรณ์เทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต เกื้อหนุนการศึกษา การสร้างสรรค์ และระบบดุลยสัมพันธ์ของธรรมชาติ

๓. ฉันทสัมปทา (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม) **มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์** คือ เป็นผู้มัวพัวพันกับความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำ ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่สัมฤทธิ์ ใฝ่ความเป็นเลิศ อยากช่วยทำทุกสิ่งทุกคนที่ตนประสบเกี่ยวข้องให้เข้าถึงภาวะที่ดีงาม ไม่หลงติดอยู่แค่คิด

จะได้จะเอาและหาความสุขจากการเสพบริโภค ที่ทำให้จมอยู่ใต้วงวนแห่งความมัวเมาและการแย่งชิง แต่รู้จักใช้อิทธิพล มีตาที่ดู หูที่ฟัง เป็นต้น ในการเรียนรู้ หาความสุขจากการศึกษา และมีความสุขจากการทำสิ่งดีงาม ด้วยการใช้สมองและมือในการสร้างสรรค์

๔. **อัตตสัมปทา** (ทำตนให้ถึงพร้อม) **มุ่งมันฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้** คือ ระวังอยู่เสมอถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึกซึ่งเมื่อฝึกแล้วจะประเสริฐเลิศสูงสุด แล้วตั้งใจฝึกตนจนมองเห็นความยากลำบากอุปสรรคและปัญหา เป็นจุดเวทีที่ทดสอบและพัฒนาสติปัญญาความสามารถ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนยิ่งขึ้นไป จนเต็มสุดแห่งศักยภาพ ด้วยการพัฒนาที่พร้อมทุกด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

๕. **ทิวฐิสัมปทา** (ทำทิวฐิให้ถึงพร้อม) **ถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล** คือ ตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ดีงามมีเหตุผล อย่างน้อยถือหลักเหตุปัจจัย ที่จะนำไปสู่การพิจารณาไตร่ตรองสืบสวนค้นคว้า เป็นทางเจริญปัญญา และเชื่อการกระทำว่าเป็นอำนาจใหญ่สุดที่บันดาลชะตากรรมกับทั้งมีพฤติกรรมและจิตใจที่อยู่ในอำนาจเหตุผล แม้จะเฝ้าทำให้สำเร็จและดีงามสูงสุด ก็รู้เท่าทันความเป็นไปได้ภายในขอบเขตของเหตุปัจจัยที่มีและที่ทำ ถึงสำเร็จก็ไม่หลงลอย

ถึงพลาดก็ไม่หอยงง ดำรงจิตผ่องใสเป็นอิสระได้ ไม่ว่าความ
โวยวายเอาแต่ใจตน ตลอดจนไม่ปล่อยตัวเลื่อนไหลไปตาม
กระแสความตื่นข่าวและค่านิยม

๖. **อัปปรมาทสัมปทา** (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม)
ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท คือ มีจิตสำนึกในความไม่เที่ยง
มองเห็นตระหนักถึงความไม่คงที่ ไม่คงทน และไม่คงตัว ทั้ง
ของชีวิตและสิ่งทั้งหลายรอบตัว ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุ
ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกตลอดเวลา ทำให้หนึ่งนอนใจอยู่ไม่ได้
และมองเห็นคุณค่าความสำคัญของกาลเวลา แล้วกระตือรือร้น
ขวนขวายเร่งศึกษาและป้องกันแก้ไขเหตุปัจจัยของความเสื่อม
และเสริมสร้างเหตุปัจจัยของความเจริญงอกงาม โดยใช้เวลา
ทั้งคืนวันที่ผ่านมาไปให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

๗. **โยนิโสมนสิการสัมปทา** (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม)
ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง คือ รู้จักคิด รู้
จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นไป
ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยใช้ปัญญาพิจารณา
สอบสวนสืบค้นวิเคราะห์วิจัย ไม่ว่าจะเพื่อให้เห็นความจริง
หรือเพื่อให้เห็นแง่มุมที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ กับทั้งสามารถ
แก้ไขปัญหาและจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้สำเร็จได้ด้วยวิธี
การแห่งปัญญา ที่จะทำให้พึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้

๒. คนสมบูรณ์แบบ

(สมาชิกแบบอย่างของมนุษยชาติ)

คนสมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิ มีธรรมหรือคุณสมบัติ ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. **ธัมมัญญูตา รู้หลักและรู้จักเหตุ** คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่และดำเนินกิจการต่างๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่า ตำแหน่งฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้นๆ ดังนั้นเป็นต้น ตลอดจนถึงสูงสุดคือรู้เท่าทันกฎธรรมชาติหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

๒. **อัตถัญญูตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล** คือรู้ความหมาย และความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์

ประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้นๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้น เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงาน อย่างนั้นๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนี้เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคติธรรมดา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

๓. **มัตตัญญูตา รู้ตน** คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และทำการต่างๆ ให้สอดคล้องถูกต้อง ที่จะสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๔. **มัตตัญญูตา รู้ประมาณ** คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดี ในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสันทนาการรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ โดยมีใจเพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือ

องค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

๕. **กาลัญญตา รู้กาล** คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหน ควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลา และวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

๖. **ปริสัณญตา รู้ชุมชน** คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา ควรต้องทำกิจอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ๆ เป็นต้น

๗. **บุคคัลญตา รู้บุคคล** คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คดีอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี ดังนี้ เป็นต้น

ธรรม ๓ ข้อนี้ เรียกว่า **ลัทธิจริยธรรม*** แปลว่า ธรรม
ของลัทธิจริยชน คือคนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติของความ
เป็นคนที่สมบูรณ์

(อัง.สิตตก. ๒๓/๖๕/๑๑๔)

* ดูบันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑ หน้า ๑๑๑

หมวดหนึ่ง

คนกับสังคม

๓. คนมีศีลธรรม

(สมาชิกในหมู่อารยชน)

คนมีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรม คือ คุณสมบัติ ดังนี้

ก. มีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ

๑. กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย

๒. วาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา

๓. มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ

(ที่.ป/า. ๑๑/๒๒๘/๒๒๗)

ข. ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่ง
กุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ

● **ทางกาย ๓**

๑. ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน; มีเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน

๒. ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารััดเอาเปรียบ; เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

๓. ละเว้นการประพฤติดัดลวงละเมิดในของรักของหวง
แหนของผู้อื่น; ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและ
วงศ์ตระกูลของกัน

● **ทางวาจา ๔**

๔. ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง; กล่าวแต่คำสัตย์
ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ

๕. ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก;
พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

๖. ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเลี้อยหาย; พูดแต่
คำสุภาพ นุ่มนวลควรฟัง

๗. ละเว้นการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ; พูดแต่คำจริง มีเหตุ
มีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

● ทางใจ ๓

๘. ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๙. ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย; ตั้งความปรารถนาดี แผ่เมตtri มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๑๐. มีความเห็นถูกต้อง เป็นลัมมาทิฏฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว; รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรม ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า **กุศลกรรมบถ** (ทางทำกรรมดี) บ้าง **ธรรมจริยา** บ้าง **อารยธรรม** บ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ ข้างต้นด้วย คือ ข้อ ๑-๓ เป็น กายสุจริต ข้อ ๔-๗ เป็น วชิสุจริต ข้อ ๘-๑๐ เป็น มโนสุจริต

(ม.ม. ๑๒/๔๘๕/๕๒๓)

ค. อย่างต่ำมีศีล ๕ หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อต้นนั้น เป็นธรรมจริยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวากาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลัก **ศีล ๕** ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ

๑. เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๒. เว้นจากอทินนาทาน ละเว้นการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓. เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ละเว้นการประพฤติดูผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

๔. เว้นจากมุสาวาท ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขา หรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๕. เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องดองของมึนเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม

(อง.ป/ญจก. ๒๒/๑๗๒/๒๒๗)

๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม

(สมาชิกที่ดีของสังคม)

สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. มีพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ต่อไปนี้

๑. เมตตา **ความรัก** คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒. กรุณา **ความสงสาร** คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓. มุทิตา **ความเบิกบานพลอยยินดี** เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน

๔. อุเบกขา **ความมีใจเป็นกลาง** คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสമാเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจตาชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ

พร้อมที่จะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม*

(ที.ม. ๑๐/๑๘๔/๒๒๕)

เมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจเช่นนี้แล้ว พึงแสดงออกภายนอกตามหลักความประพฤติ ต่อไปนี้

ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า **สังคหวัตถุ ๔** อย่าง ดังต่อไปนี้

๑. **ทาน ให้อภัย** คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือ สงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒. **ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน** คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็น

* กรณีสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ใช้อุเบกขา คือ เมื่อเห็นคนที่ตนดูแล เป็นอยู่ดี ต่างชวนชวายเป็นกิจหน้าที่ของตน ก็รู้จักวางที้อยู่โดยสงบ ไม่เข้าชี้จู้ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง ท่านแสดงอุปมาข้อหนึ่งว่า อุเบกขานั้น เหมือนดังนายสารถี เมื่อม้าวิ่งถูกทางเรียบสนิท ก็นิ่งคุมสงบนิ่งคอยดูเฉยอยู่โดยนัยนี้ จึงแสดงความหมายของอุเบกขาอย่างคลุมความว่า ความรู้จักวางที้อยู่โดยสงบ เมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้ หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลสมควรแก่ความรับผิดชอบของตน

หลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นนอกเหนือใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. **อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา** คือ ช่วยเหลือด้วยร่างกาย และชวนชววยช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. **สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน** คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พูดสั้นๆ ว่า: ช่วยด้วยทุนด้วยของหรือความรู้; ช่วยด้วยถ้อยคำ; ช่วยด้วยกำลังงาน; ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา

(ที.ป.ว. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗)

๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน

(สมาชิกที่ดีของชุมชน)

คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. พึ่งตนเองได้ คือ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง (เรียกว่า นาถกรณธรรม) ๑๐ ประการ คือ

๑. **ศีล ประพฤติดีมีวินัย** คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริต ทั้งทางกาย ทางวาจา มีวินัย และประกอบสัมมาชีพ

๒. **พาหุสัจจะ ได้ศึกษาสดับมาก** คือ ศึกษาเล่าเรียนสดับตรับฟังมาก อันใดเป็นสายวิชาของตน หรือตนศึกษาศิลปวิทยาใด ก็ศึกษาให้ชำชอง มีความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง รู้ชัดเจนและใช้ได้จริง

๓. **กัลยาณมิตตตา รู้จักคบคนดี** คือ มีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกเสวนา เข้าหาที่ปรึกษาหรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับและถือเยี่ยงอย่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะทำให้ชีวิตเจริญงอกงาม

๔. **โสวจัสสตา เป็นคนที่พูดกันง่าย** คือ ไม่ต้องรู้กระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมทั้งจะแก้ไขปรับปรุงตน

๕. **กิงกรณียะสุ ทักขตา ขวนขวายกิจของหมู่** คือเอาใจใส่ช่วยเหลือธุระและกิจการของชนร่วมหมู่คณะ ญาติ เพื่อน พ่อ และของชุมชน รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสม ทำได้ จัดได้ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

๖. **ธรรมาทตา เป็นผู้ใคร่ธรรม** คือ รักธรรม ชอบศึกษา ค้นคว้า สอบถามหาความรู้หาความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกลักษณะสนมสบายใจ ชวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา

๗. **วิริยารัมภะ มีความเพียรขยัน** คือ ขยันหมั่นเพียรพยายามหลีกเลี่ยงความชั่ว ประกอบความดี บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลยทอดทิ้งธุระหน้าที่

๘. **สันตฎฐี มีสันโดษรู้พอดี** คือ ยินดี พึงพอใจแต่ในลาภ ผล ผลงานและผลสำเร็จต่างๆ ที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม และไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

๙. **สติ มีสติคงมั่น** คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้ว และที่จะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลิผลาม ไม่เลินเล่อ ไม่เลื่อน

ลอย ไม่ประมาณ ไม่ยอมถล่มลงในทางผิดพลาด ไม่ปล่อยปลະ
ละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม

๑๐. **ปัญญา มีปัญญาเหนืออารมณ์** คือ มีปัญญาหยั่งรู้เหตุ
ผล รู้ดี รู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้ง
หลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณาวินิจฉัยด้วยใจเป็น
อิสระ ทำการต่างๆ ด้วยความคิดและมีวิจารณ์ญาณ

(ที.ปา. ๑๑/๓๕๗/๒๘๑)

ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็น
เพื่อนร่วมงานร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วม
ครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า **สารา
ณียธรรม** (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการ คือ

๑. **เมตตาทายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา** คือ แสดง
ไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน
ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยา
สุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. **เมตตาตวจีกรรม พูดต่อกันด้วยเมตตา** คือ ช่วยบอก
แจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วย
ความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้ง
ต่อหน้าและลับหลัง

๓. **เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา** คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. **สาธารณโภคิ ได้มาแบ่งกันกินใช้** คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕. **สัสสามัญญตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา** คือ มีความประพฤติสุจริต ตั้งใจ รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. **ทิวฐิสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้** คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

(ที.ป.า. ๑๑/๓๑๗/๒๕๗)

๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี

(สมาชิกที่ดีของรัฐ)

สมาชิกของรัฐมีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

ก. รู้หลักอภิปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อภิปไตย ๓ ประการ* ดังนี้

๑. **อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่** คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ คักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพตน

๒. **โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่** คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารถนาจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

๓. **ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่** คือ ถือหลักการความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำ

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๒ หน้า ๑๑๑

การด้วยประการกลิ้งที่ได้ศึกษา ตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และ
ความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัด และพิจารณา
อย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วย
ความบริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม เป็น
ประมาณอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ
กฎ ระเบียบ กติกา

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐประชาชาติ-
ไทย พึงถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาธิปไตย

(ที.ป.า. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑)

ข. มีส่วนในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบ
ที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง
โดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า **อภิธานิธรรม ๗ ประการ** คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการ
งาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม
พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน

๓. ไม่ถืออำนาจใจใคร่ต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อ
กำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติไว้ และไม่
เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติ
มันอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนูญ

๔. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

๕. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

๖. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปุชนิยสถาน อนุสาวรีย์ ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ รั้งให้ทำดี และเป็นที่รวมใจของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี

๗. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ ซึ่งเป็นหลักใจ และเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับ และหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

(พ.ม. ๑๐/๖๘/๘๖)

นอกจากนี้ พึงประพุดิตนเป็นผู้ครองเรือนและหัวหน้าครอบครัวที่ดี ตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๒ ว่าด้วยคนครองเรือนที่เลิกล้ำ โดยเฉพาะข้อ จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี

๗. คนผู้นำรัฐ

(พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)

ท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และผู้ปกครองรัฐ ตั้งต้นแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไป มีหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติ และเป็นข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. ทรงทศพิธราชธรรม คือ มีคุณธรรมของผู้ปกครอง หรือราชธรรม (ธรรมของพระราชา) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. **ทาน** ให้ปันช่วยประชา คือ บำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวก จัดสรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ให้ประชากรราษฎรได้รับประโยชน์สุข ความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

๒. **ศีล** รักษาความสุจริต คือ ประพฤติดีงาม สำนวนกาย และวาจาทวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดีคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชากรราษฎร มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓. **ปริจจาคะ** **บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ** คือ สามารถเสียสละความสุข ลำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. **อาชชวะ** **ปฏิบัติภาระโดยตรง** คือ ชี้อตรงทรงสัตย์ ไร้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. **มัททวะ** **ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน** คือ มีอัธยาศัยไมเย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองคค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดีแต่มีขาดยาเกรง

๖. **ตปะ** **พ้นมัวเมาด้วยเพาภิเลส** คือ แผลดเพาภิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สมำเสมอหรืออยู่อย่างง่าย ๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

๗. **อภิไกระ** **ถือเหตุผลไม่โกรธา** คือ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจำใจไว้ระงับความเคืองชุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุ่มราบเรียบตามธรรม

๘. **อวิหิงสา** **มือหิงส่านำร่มเย็น** คือ ไม่หลงระเรีงอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่ มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษ

อาชญาแก่ประชากรราษฎรผู้ใดด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. **ขันติ ชำนาญด้วยขันติ** คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยถ้อยคำเลียดสีกาถาอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจการณียะที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐. **อวิโรธนะ มิปฏิบัติคลาดจากธรรม** คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและราษฎรเป็นที่ตั้ง อันใดประชากรราษฎรปรารถนาโดยชอบธรรม ก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวาง วางองค์เป็นหลัก หนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำดีร้าย ลากลักการะหรืออิฏฐารมณ์อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรมทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม กัตติ นิตินธรรม คือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม กัตติ ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

(พ.ช. ๒๔/๒๕๐/๘๖)

ข. บำเพ็ญกรณียะของจักรพรรดิ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า **จักรวรรดิวัตร** (ธรรมนิยมหรือหน้า

ที่ประจำของจักรพรรดิ) ๕ ประการ* คือ

๑. **ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่** คือ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒. **ธรรมมีการรักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม** คือ จัดอำนาจการรักษาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน** ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่นพ่อค้าและเกษตรกร ชาวนิคมนชนบทและชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนจณลัตว์เท้าสัตว์ปีก อันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

๓. **มา อธรรมการ ห้ามกันการอาธรรม** คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้การกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อน เกิดมีขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมธรรม รวมทั้งจัดวางระบบที่กันคนร้าย ให้โอกาสคนดี

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๓ หน้า ๑๑๒

** หมายถึง พระมหากษัตริย์ ราชินี ข้าราชการในพระองค์ หรือคนในครอบครัวและในปกครอง ส่วนตัวซึ่งพึงคุ้มครอง โดยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอน เป็นต้น ให้อยู่สุขสงบและเคารพนับถือกัน

๔. **ธนาอุปทาน ปันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้** มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕. **ปริจาคา ไม่ขาดการสอบถามปรึกษา** แสวงปัญญาและความดีงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทหมั่นมา ที่จะช่วยให้เจริญปัญญาและกุศลธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ไต่ถามหาความรู้หาความดีงามหาความจริง และถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อซักซ้อมตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ดีงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

(ที่.ป.า. ๑๑/๓๕/๖๕)

ค. ประกอบราชสังคหะ คือ ทำนุบำรุงทวยราษฎร์ ให้ประชาชนดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า **ราชสังคหัตถุ** (หลักการ สงเคราะห์ประชาชนของพระราชา)

๔ ประการ คือ

๑. **สสมธะ ฉลาดบำรุงธัญญาหาร** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

๒. **ปฺริสเมธะ ฉลาดบำรุงข้าราชการ** คือ ปรีชาสามารถ

นโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

๓. **สัมมาปาสะ ผูกประสานปวงประชา** คือ ผดุงผสานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพาณิชยกรรม หรือดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำห่างเหินจนแตกแยกกัน

๔. **วาชไปยะ มีวาตะดุดติมิใจ** คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักหักทลาย ไถ่ถามทุกข์สุขราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

(ส.ส. ๑๕/๓๕๑/๑๑๐)

ง. ละเวณอคติ นักปกครอง เมื่อปฏิบัติหน้าที่ พึงเว้นความลำเอียง หรือความประพฤติกเล็ดเคลื่อนจากธรรม ๔ ประการ

๑. ฉันทาคติ	ลำเอียงเพราะชอบ
๒. โทสาคติ	ลำเอียงเพราะชัง
๓. โมหาคติ	ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา
๔. ภยาคติ	ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

(ที.ป. ๑๑/๑๗๖/๑๙๖)

หมวดสอง

คนกับชีวิต

๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ

(ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์)

คนที่มีความมั่นใจในชีวิตของตน จนไม่หวาดหวั่นพรันพริ้ง
แม้ต่อความตาย ก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของตนอยู่อย่างดีที่สุด
และได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมา
แล้วชาติหนึ่ง เรียกได้ว่าเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย ประสบความ
สำเร็จในการดำเนินชีวิต คนเช่นนั้นคือผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมาย
แห่งการมีชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลักการต่อไปนี้

ก. นำชีวิตสู่จุดหมาย คือ ดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็น
จุดหมายของการมีชีวิต ที่เรียกว่า **อรรถะ** หรือ **อรรถ ๓** คือ

๑. **ทิวฐธัมมิกัตถะ** จุดหมายขั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์
ปัจจุบัน ที่สำคัญ คือ

ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า
อายุยืนยาว

ข) มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทาง
เศรษฐกิจ

ค) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไฉไล เป็นที่ยอมรับ
ในสังคม

ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่า
ทั้งหมดนี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้
เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

๒. สัมปรายิกัตถะ จุติหมายชั้นเลวตาเห็น หรือ ประโยชน์
เบื้องต้น ที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขล้นภายใน
โดยเฉพาะ

ก) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ

ข) ความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพาสแต่การดี
งามสุจริต

ค) ความอึ้งใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญ
ประโยชน์

ง) ความแคล้วคล้านั่นใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหา
นำพาชีวิตไป

จ) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกัน
วิธีสุภาพใหม่

๓. **ปรมัตถะ จุดหมายสูงสุด** หรือ **ประโยชน์อย่างยิ่ง** คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ

ก) ไม่หวั่นไหวหรือถูกครอบงำด้วยความผันผวน
ปรวนแปรต่างๆ

ข) ไม่ผิดหวังโศกเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดติดถือ
มั่นในสิ่งใด

ค) ปลอดภัย สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอด
เวลา

ง) เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

อรรถะ ๓ ขั้นนี้ จัดแบ่งใหม่เป็น ๓ ด้านดังนี้

๑. **อัตตัตถะ จุดหมายเพื่อตน** หรือ **ประโยชน์ตน** คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือ พัฒนาชีวิตของตนให้ลุถึง

๒. **ปรัตถะ จุดหมายเพื่อผู้อื่น** หรือ **ประโยชน์ผู้อื่น** คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อน มนุษย์ได้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิต ของเขาเองขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

๓. **อุภยัตถะ จุดหมายร่วมกัน** หรือ **ประโยชน์ทั้งสอง ฝ่าย** คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือ สังคม รวมทั้งภาวะและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น

ปา แม่ น้ำ ถนนหนทาง และทางนามธรรม เช่น ศิลธรรม วัฒนธรรม ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ขั้นข้างต้น อย่างน้อยไม่ให้การแสวงประโยชน์ตนส่งผลกระทบเสียหายต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ดังตัวอย่าง พระภิกษุเมื่อปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมช่วยรักษาสามัคคีแห่งสงฆ์ อันเป็นบรรยากาศที่เกื้อหนุนให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันทุกรูปอยู่ผาสุก และเจริญงอกงามในการปฏิบัติ จนอาจลุล่วงปรมาตม์ คือประโยชน์สูงสุด

(พ.ร.บ. ๓๐/๒๕๕๕/๒๔๙)

ข. ภายในทรงพลัง คือ มีกำลังที่เกิดจากคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองจนไม่มีความหวาดหวั่นกลัวภัย เรียกว่า **พละ** (ธรรมอันเป็นกำลัง) มี ๔ ประการ กล่าวคือ

๑. **ปัญญาพละ กำลังปัญญา** คือ ได้ศึกษา มีความรู้ความเข้าใจถูกต้องชัดเจน ในเรื่องราวและกิจการที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดไปถึงสภาวะอันเป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต เป็นผู้กระทำการต่างๆ ด้วยความเข้าใจเหตุผล และสภาพความจริง

๒. **วิริยพละ กำลังความเพียร** คือ เป็นผู้ประกอบกิจการหน้าที่การทำงานต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ด้วยความบากบั่นพยายาม ไม่ได้ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนท้อถอย

๓. **อนวัชชพละ*** **กำลังสุจริต** หรือกำลังความบริสุทธิ์ คือ มีความประพฤติและหน้าที่การงาน สุจริตไร้โทษ สะอาด บริสุทธิ์ ไม่มีข้อที่ใครจะติเตียนได้

๔. **สังคหพละ** **กำลังการสงเคราะห์** คือ ได้ช่วยเหลือ เกื้อกูล ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มี คุณประโยชน์ของชุมชน

ตัวอย่างเช่น เป็นข้าราชการ พึงจำสั้นๆ ว่า รู้งานดี ทำ หน้าที่ไม่บกพร่อง มือสะอาด ไม่ขาดมนุษยสัมพันธ์

(อิง.นวท. ๒๓/๒๐๙/๓๗๖)

ค. ตั้งตนบนฐานที่มั่น ซึ่งใช้เป็นที่ยืนหยัดให้สามารถยึดเอาผล สำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด ไม่เปิดช่องแก่ความผิดพลาดเสียหาย และไม่เกิดสิ่งมัวหมอง หมักหมมทับถมตน ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เรียกว่า **อธิฐาน** (ธรรมเป็นที่มั่น) ๔ ประการ คือ

๑. **ปัญญา ใช้ปัญญา** คือ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ทำกิจการต่างๆ ด้วยความคิด เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่วู่วามตาม อารมณ์หรือหลงไปตามสิ่งที่เฝ้ายวน คึกขาส่งต่างๆ ให้มีความ รู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึง ความจริง

* แปลตามศัพท์ว่า กำลังการกระทำที่ปราศจากโทษ

๒. **สัจจะ รักษาสัจจะ** คือ สงวนรักษาดำรงตนมั่นในความจริงที่รู้ชัดเห็นชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจา จริงในหลักการ จริงในการปฏิบัติ จนถึงจริงปรมาตม์

๓. **จาคะ เพิ่มพูนจาคะ** คือ คอยเสริมหรือทวีความเสียสละ ให้เข้มแข็งมีกำลังแรงยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือตัดทอนตนไว้มิให้ตกไปเป็นทาสของลาภสักการะและผลสำเร็จ เป็นต้นที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเย้ายวน ให้เกิดความยึดติด ลำพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัย หรือเคยยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็สามารถละได้ทั้งหมดเริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔. **อุปสมะ รู้จักสงบใจ** คือรู้จักหาความสุขสงบทางจิตใจ ผีกตณ ให้สามารถระงับความมัวหมองดับความขัดข้องวุ่นวาย อันเกิดจากกิเลสได้ ทำจิตใจให้สงบผ่องใสรู้จักสรแห่งสันติ คนที่รู้จักสรแห่งความสุขอันเกิดจากความสงบใจแล้ว ย่อมจะไม่หลงใหลมัวเมาในวัตถุ หรือลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น โดยง่าย

(ม.อ. ๑๔/๖๘๒/๔๓๗)

๙. คนประสบความสำเร็จ

(ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)

ผู้ที่ต้องการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นในทางการศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตาม พึงปฏิบัติตามหลักต่อไปนี้

ก. หลักความเจริญ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ที่เรียกว่า **จักร** (ธรรมประดุจล้อทั้งสี่ที่นำรถไปสู่จุดหมาย) ซึ่งมี ๔ ขั้ว คือ

๑. **ปฏิรูปเทสวาสะ เลือกอยู่ถิ่นที่เหมาะสม** คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่ หรือแหล่งเล่าเรียนดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่อำนวยแก่การศึกษา พัฒนาชีวิต การแสวงธรรมหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดีงาม และความเจริญก้าวหน้า

๒. **สัปปริสุปัสสยะ เสาะเสวนาคนดี** คือ รู้จักเสวนาคบหา หรือร่วมหม่กับบุคคลผู้รู้ ผู้ทรงคุณ และผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงธรรมหาความรู้ ความก้าวหน้าออกงาม และความเจริญโดยธรรม

๓. **อัตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ถูกวิธี** คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการทำงานให้ตั้งมั่นแน่วแน่ และนำตนไปถูกทางสู่จุดหมาย แน่วแน่

มั่นคง ไม่พราด่าย ไม่ไกลเชือนแซ

๔. **บุพเพกตบุญญา มิทนต์ได้เตรียมไว้** ทนต์ส่วนหนึ่ง คือ ความมีสติปัญญา ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมาแต่เดิม และอีกส่วนหนึ่ง คือ อาศัยพื้นเดิมเท่าที่ตัวมีอยู่ รู้จักแก้ไขปรับปรุงตน ศึกษาหาความรู้ สร้างเสริมคุณสมบัติ ความดีงาม ฝึกฝนความชำนาญเตรียมไว้ก่อนแต่ต้น ซึ่งเมื่อมีเหตุต้องใช้ก็จะเป็นผู้พร้อมที่จะต้อนรับความสำเร็จ สามารถสร้างสรรค์ ประโยชน์สุข และก้าวสู่ความเจริญยิ่งขึ้นไป

(อภ.จิตก. ๒๑/๓๑/๔๑)

ข. หลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ ที่เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. **ฉันทะ มีใจรัก** คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือ เพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. **วิริยะ พากเพียรทำ** คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำให้สำเร็จด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดอ้อย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. **จิตตะ เอาจิตฝึกฝน** คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำ

สิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. **วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน** คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัตถุประสงค์ คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

ตัวอย่างเช่น ผู้ทำงานทุกๆ ไป อาจจำสั้นๆ ว่า รักงาน สู้งาน ใส่ใจงาน และทำงานด้วยปัญญา

(ที.ป.า. ๑๑/๒๓๑/๒๓๓)

ค. **หลักศีลัตถุโพธิญาณ** ดำเนินตามพระพุทธปฏิบัติ ด้วยการปฏิบัติตามธรรม ๒ อย่างที่เป็นเหตุให้พระองค์บรรลุสัมโพธิญาณ เรียกว่า **อุปัฏฐาตธรรม** (ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเห็นคุณประจักษ์กับพระองค์เอง) คือ

๑. **อสนนุจจิตา กุสเลสุ รมเมสุ** ไม่สันโดษในกุศลธรรม คือ ไม่รู้อิ่ม ไม่รู้พอ ในการสร้างสรรค์ความดีและสิ่งที่ดี

๒. **อปปฏิวาณิตา จ ปธานสุมี** บำเพ็ญเพียรไม่ระย่อ คือ เพียรพยายามก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ยอมถอยหลัง ไม่ยอมแพ้

ไม่ยอมทำถ้อยต่ออุปสรรค
ลำบาก

และความเหน็ดเหนื่อยยาก

(พ.ป.ว. ๑๑/๒๒๗/๒๒๓)

๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ

(ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)

คนที่เราจะเรียกว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น
ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้
และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทาง
เศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. **ขันหาและรักษาสम्บัติ** ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อ
ประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุข
ขั้นต้น ที่เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม* ๔ ประการ

๑. **อุฏฐานสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยัน
หมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน และการประกอบ
อาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้
ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดี จัดการและ
ดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. **อารักขสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้ม
ครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วย

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๔ หน้า ๑๑๒

ความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. **กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร** คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลเกื้ออาชีพการงาน

๔. **สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี** คือ รู้จักกำหนดรายได้ และรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

(อิง.อภฺรฺชก. ๒๓/๑๔๔/๒๘๙)

ข. **ขั้นแจกจัดสรรทรัพย์** เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า **โลกวิภาค ๔** คือ

- **เอเคน โภเค ภุญเชย** ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์
- **ทวิหิ กมุหม์ ปโยชเย** ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน
- **จตุตถกณ นิชาเปยย** อีก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

(ที.ป.า. ๑๑/๑๙๗/๒๐๒)

ค. **ชั้นจับจ่ายกินใช้** พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หากความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก โภคาภิยะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรง ความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย

๔. ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ

(๒) อดิธิพละ ต้อนรับแขก

(๓) ปุพฺพเปตพลี ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

(๔) ราชพลี บำรุงราชการด้วยการเสวยภาชีอากร เป็นต้น

(๕) เทวตพลี ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมา

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโกะจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โกะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโกะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจ เช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

(อญ.ปญจก. ๒๒/๔๑/๔๘)

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่ายให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ นอกจากนั้น ท่านมุ่งกล่าวเฉพาะรายการที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าผู้ใดสามารถก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีก ตามหลัก สังคหวัตถุ (ในบทที่ ๔) เป็นต้น

๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ

(ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)

คนที่เราจะเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จในการครองเรือน เป็นภุชสะหรือชาวบ้านที่ดี น่าเคารพนับถือเป็นแบบฉบับ ควรถือเป็นตัวอย่าง จะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. มีความสุขสี่ประการ คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี หรือความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนอยู่เสมอ เรียกสั้นๆ ว่า สุขของภุชสะ (กามภุชสุข) ๔ คือ

๑. **อัตติสุข** สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจเอิบอímและอุ่นใจว่า ตนมีโภคทรัพย์ ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางชอบธรรม

๒. **โมกสุข** สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจเอิบอímใจว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญคุณประโยชน์

๓. **อนนสุข** สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจเอิบอímใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔. **อนวัชชสุข** สุขเกิดจากความประพฤตินิมนิโทษ คือ ความภูมิใจ เิบอิมใจว่า ตนมีความประพฤตินุจิรุต ไม่บกพร่อง เสียหาย ไครติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ*

บรรดาสุข ๔ อย่างนี้ อนวัชชสุขมีค่ามากที่สุด

(อภ.จุฎฎก. ๒๑/๖๒/๙๑)

ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ คนครองเรือน แยกได้เป็นหลายประเภท จัดเป็นชั้นๆ ได้ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดื่อก็มีหลายระดับ กฎหัตถ์ที่ดี นำเคารพนับถือแท้จริง คือประเภทที่ ๑๐ ในชาวบ้าน ๑๐ ประเภทต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๑. ได้ทรัพย์มาแล้ว ไม่เลียงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เพื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสียทั้ง ๓ ส่วน)

๒. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลียงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เพื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน)

๓. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลียงตนให้เป็นสุขด้วย เพื่อแผ่แบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย (เสีย ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน)

กลุ่มที่ ๒ หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

๔. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๓ ดี ๑)

๕. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๒ ดี ๒)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๕ หน้า ๑๑๓

๖. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ (เสีย ๑ คี ๓)
กลุ่มที่ ๓ หาโดยชอบธรรม

๗. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๒ คี ๑)

๘. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๑ คี ๒)

๙. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ แต่ยังคิด ยังมัวเมา
หมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มี
ปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายเหนือโลกทรัพย์ได้
(เสีย ๑ คี ๓)

พวกพิเศษ ผู้ที่แสวงหาชอบธรรม และใช้อย่างมีสติ-
สัมปชัญญะ มีจิตใจเป็นอิสระ มีลักษณะดังนี้

๑๐. แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม; ได้มาแล้ว เลี้ยง
ตนให้เป็นสุข; เพื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี;
ไม่ลุ่มหลง ไม่หมกมุ่นมัวเมา กินใช้ ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่า
ทัน เห็นคุณโทษ ทางดีทางเสียของมัน มีปัญญา ทำตนให้
เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโลกทรัพย์

ประเภทที่ ๑๐ นี้ พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศ
ประเสริฐ สูงสุด ควรชมทั้ง ๔ สถาน คือ เป็นภคิพัสถ์แบบ
ฉบับที่น่าเคารพนับถือ

ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า **ฆราวาสธรรม*** ๔ ประการ ดังนี้

๑. **สัจจะ** ความจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุคจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นທີ່เชื่อถือไว้วางใจได้

๒. **ทมะ** ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัว และแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๓. **ขันติ** อุตทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ทอดถอย

๔. **จาคะ** เสียสละ คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือ เกื้อกูล บำเพ็ญ ประโยชน์ สละโลก ละทิฐิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตน

(พ.ศ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑)

ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงาน

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๑๑๓

และคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มิใช่เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพฤติดนเป็นตัวอย่าง ช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า อารยวัติ ทั้ง ๕ ดังต่อไปนี้

๑. **งอกงามด้วยศรัทธา** คือ ให้มีความเชื่อความมั่นใจในพระรัตนตรัย และในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

๒. **งอกงามด้วยศีล** คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลิ่ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม

๓. **งอกงามด้วยสุตะ** คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียนสดับฟัง โดยแนะนำหรือชวนชวนให้ศึกษาหาความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ

๔. **งอกงามด้วยจาคะ** คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

๕. **งอกงามด้วยปัญญา** คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจารณ์ญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้ได้ผลดี

จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญ สงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคมโดยประพฤติกังนี้

๑. น สาธารณทหารสุส ไม่คบชู้สัวหามั่วหมกมุ่นในทางเพศ

๒. น ภุญเช สาธุเมกโก ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิศจรผู้เดียว

๓. น เสเว โลกายติกั ไม่พรวาเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ

๔. สีสวา ประพฤติกิ มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕

๕. วตุตสมบุโน ปฏิบัติกิจหน้าที่สม่าเสมอโดยสมบุรณ์

๖. อปฺปมตุโต ไม่ประมาท กระตือรือร้นทุกเวลา

๗. วิจกขโณ มีวิจารณ์ญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา

๘. นิวาตวุตติ อตุถทุโร สุภาพ ไม่ดื้อกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น

๙. สุรโต เสงี่ยมงาม รักความประณีตสะอาดเรียบร้อย

๑๐. สขิโล มุทุ พุจดาน่าฟัง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย

๑๑. สงกเหตา จ มิตฺตานั มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย

๑๒. สัวิกากิ เพื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป

๑๓. วิชานวา รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี

๑๔. ตบฺเปยฺย บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรง

ธรรม

๑๕. ธมฺมกาโม ใคร่ธรรม รักความสุจริต

๑๖. สุตาธโร อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ

๑๗. ปริปุจฉโก ชอบสอบถามคั่นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้น

ไป

(พ.ศ. ๒๔๘๔/๒๕๓๒)

๑๒. คนไม่หลงโลก

(ชีวิตที่ไม่ถลำพลาต)

บุคคลที่ไม่ประมาทมัวเมาจนตกเป็นทาสของโลกและชีวิต อย่างที่เรียกได้ว่า หลงโลก เมาชีวิต ก็เพราะมีสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางตัววางใจต่อความจริงต่างๆ อันมีประจำอยู่กับโลกและชีวิตเป็นคติธรรมดา ดังนี้

ก. **รู้ทันโลกธรรม** คือ รู้จักพิจารณา รู้เท่าทัน ตั้งสติให้ถูกต้องต่อสถานะอันหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในชีวิตที่อยู่ท่ามกลางโลก ซึ่งเรียกว่า **โลกธรรม** (ธรรมดาของโลกหรือความเป็นไปตามคติธรรมดา ซึ่งหมุนเวียนมาหาชาวโลก และชาวโลกก็หมุนเวียนตามมันไป) ๘ ประการ คือ

ขึ้นชม	ชมขึ้น
๑. ได้ลาภ	๒. เสื่อมลาภ
๓. ได้ยศ	๔. เสื่อมยศ
๕. สรรเสริญ	๖. นินทา
๗. สุข	๘. ทุกข์

โลกธรรม ๘ นี้ จัดเป็น ๒ ฝ่าย คือ ที่ขึ้นชมน่าปรารถนา น่าชอบใจ คนทั่วไปอยากได้ เรียกว่า **อภิวรรตธรรม** พวกหนึ่ง ที่

ขมขื่น ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ คนทั่วไปเกลียดกลัว เรียกว่า **อนิฏฐารมณ์** พวกหนึ่ง แต่จะชอบใจอยากได้หรือไม่ ก็ตาม โลกธรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แก่ทุกคน ทั้งแก่ ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา และแก่นอริยสาวกผู้มีการศึกษา จะแตกต่างกัน ก็แต่การวางใจและการปฏิบัติตนต่อสิ่งเหล่านี้ กล่าวคือ

๑. **ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา** ไม่รู้จักฝึกรอบมตน ย่อมไม่เข้าใจ ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ลุ่มหลงลืมนตน ยินดียินร้าย คราวได้ก็หลงใหลมัวเมา หรือลำพองจนเหลิงลอย คราวเสีย ก็หงอยละเหี่ยหมดกำลังใจหรือถึงกับคลุ้มคลั่งไป ปล່อยให้ โลกธรรมเข้าครอบงำอำยิจิต พุยุบเรื่อยไป ไม่พ้นจากทุกข์ โศก

๒. **ส่วนผู้มีการศึกษา** เป็นอริยสาวก รู้จักพิจารณารู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้ ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ที่เกิดขึ้นแก่ตน ล้วนไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่สมบูรณ์ มีความแปรปรวนได้เป็นธรรมดา จึงไม่หลงใหลมัวเมาเคลิ้มไปตาม อกุฏฐารมณ์ ไม่ขุ่นมัวหม่นหมองคลุ้มคลั่งไปในเพราะ อกุฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ได้ วางตัววางใจพอดี ไม่เหลิงในสุขและไม่ถูกทุกข์ท่วมทับ

ยิ่งกว่านั้น อริยสาวกอาจใช้โลกธรรมเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ เช่น ใช้อนิฏฐารมณ์เป็นบทเรียน บททดสอบ

หรือเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาตน และใช้อิทธิธรรมเป็นโอกาสหรือเป็นอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ความดีงามและบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป

(อภ.อภุจก. ๒๓/๙๖/๑๕๙)

ข. ไม่มองข้ามเทวทูต คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสถานะที่ปรากฏอยู่เสมอในหมู่มนุษย์ อันเป็นสัญญาณเตือนใจให้ระลึกถึงคติธรรมดาของชีวิต ที่ไม่ควรลุ่มหลงมัวเมา ซึ่งเรียกว่า เทวทูต (สื่อแจ้งข่าวของยมเทพ หรือตัวแทนของพญายม) ๕ อย่าง คือ

๑. เด็กอ่อน ว่าคนเราทุกคนเกิดมา ก็อย่างนี้เพียงเท่านี้
 ๒. คนแก่ ว่าทุกคน หากมีชีวิตอยู่ได้นาน ก็ต้องประสบภาวะเช่นนี้
 ๓. คนเจ็บ ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนอาจประสบได้ด้วยกันทั้งนั้น
 ๔. คนต้องโทษ ว่ากรรมชั่วนั้น ไม่ต้องพูดถึงตายไป แม้ในบัดนี้ก็มีผลเดือดร้อนเป็นทุกข์
 ๕. คนตาย ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนต้องได้พบ ไม่มีใครพ้น และกำหนดไม่ได้ว่า ที่ไหน เมื่อใด
- มองเห็นสภาพเช่นนี้เมื่อใด เช่น เมื่อผ่านเข้าไปในสุสาน ห้างสรรพสินค้า และโรงพยาบาลเป็นต้น ก็มีให้มิใช่ใจหดหู่หรือ

หว่านคั่ว แต่ให้มีสติ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณา จะได้เกิดความ
สังเวช เร่งชวนขยายประกอบแต่กัลยาณกรรม คือ การ
กระทำที่ดีงาม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่มัวเมา ไม่ประมาท

(ม.อ. ๑๔/๕๐๗/๓๓๕)

ค. **ค่านิ่งสูตรแห่งชีวิต** แม้ไม่ใช้เวลาที่มองเห็นเทวทูต ก็ควร
พิจารณาอยู่เสมอ ตามหลักที่เรียกว่า อภินิพจน์เวกขณ (สิ่ง
ที่ทุกคน ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชาย ไม่ว่าชาวบ้าน ไม่ว่าชาววัด
ควรหัดพิจารณาเนื่องๆ) ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. **ชราธัมมตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความแก่เป็น
ธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

๒. **พยาธิธัมมตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความเจ็บ
ป่วยไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้

๓. **มรณธัมมตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความตายเป็น
ธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

๔. **ปียวินาภาวตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เราจักต้อง
ประสบความพลัดพราก ทั้งจากคนและของที่รักที่ชอบใจไปทั้งสิ้น

๕. **กัมมัสสกตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน
เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมา
ในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สมบัติ และในชีวิต เป็นต้น

บรรเทาความลุ่มหลงความถือมั่นยึดติด และป้องกันการทำ
ความทุจริต ทำให้เร่ร่อนขวายทำแต่สิ่งที่ดีงามเป็น
ประโยชน์

(อภ.ปญจก. ๒๒/๕๗/๘๑)

หมวดสาม

คนกับคน

๑๓. คนร่วมชีวิต

(คู่ครองที่ดี)

คู่ครองที่ดี ที่จะเป็นคู่ร่วมชีวิตกันได้ นอกจากกามคุณแล้ว ควรมีคุณสมบัติ และประพฤติตามข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. คู่สร้างคู่สม มีหลักธรรมของคู่ชีวิต ที่จะทำให้คู่สมรสมีชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกัน เป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่จะทำให้อยู่ครองกันได้ยืนยาว เรียกว่า สมชีวิตรรม ๔ ประการ คือ

๑. สมสัทธา มีศรัทธาเสมอกัน เคารพนับถือในลัทธิศาสนา สิ่งเคารพบูชา แนวความคิดความเชื่อถือ หรือหลักการต่างๆ ตลอดจนแนวความสนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกัน หรือปรับเข้าหากัน ลงกันได้

๒. สมลีลา มีศีลเสมอกัน มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท พื้นฐานการอบรม พอเหมาะสมสอดคล้อง ไปกันได้

๓. สมจาคา มีจาคะสมกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี ความมีใจกว้าง ความเสียสละ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน

๔. สมปัญญา มีปัญญาสมกัน รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกัน อย่างน้อยพูดกันรู้เรื่อง

(อญ.จตุกก. ๒๑/๕๕/๘๐)

ข. คู่ขึ้นห่มคู่ระกำ หรือ คู่บุญคู่กรรม คือ คู่ครองที่มีคุณธรรมลักษณะนิสัยความประพฤติปฏิบัติ การแสดงออกต่อกัน ที่ทำให้เกื้อกูลกันหรือถูกกัน ก็มี ต้องยอมทนกันหรืออยู่กันอย่างขมขื่น ก็มี ในกรณีนี้ ท่านแสดง ภรรยา ประเภทต่างๆ ไว้ ๓ ประเภท คือ

๑. วรภกริยา ภรรยาเยี่ยงเพชรฆาต คือ ภรรยาที่มีได้ อยู่กินด้วยความพอใจ ดูหมิ่น และคิดทำลายสามี

๒. โจรภกริยา ภรรยาเยี่ยงโจร คือ ภรรยาชนิดที่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ

๓. อัยยาภกริยา ภรรยาเยี่ยงนาย คือ ภรรยาที่เกียจคร้าน ไม่ใส่ใจการงาน ปากร้าย หยาบคาย ชอบข่มสามี

๔. มาตาภกริยา ภรรยาเยี่ยงมารดา คือ ภรรยาที่หวังดีเสมอ คอยห่วงใย เอาใจใส่ สามีหาทรัพย์มาได้ก็เอาใจใส่คอยประหยักรักษา

๕. ภคินีภริยา ภรรยาเยี่ยงน้องสาว คือ ภรรยาผู้เคารพรักสามิ ดั่งน้องรักพี่ มีใจอ่อนโยน รู้จักเกรงใจ มักคล้อยตามสามิ

๖. สขีภริยา ภรรยาเยี่ยงสหาย คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนเพื่อน มีจิตรักดี เวลาพบสามิก็ร่าเริงยินดี วางตัวดี ประพฤติดี มีกิริยามารยาทงาม เป็นคู่คิดคู่ใจ

๗. ทาสีภริยา ภรรยาเยี่ยงนางทาสี คือ ภรรยาที่ยอมอยู่ได้อ่านาจอสามิ ถูกสามิตะคอกตบตี ก่อดทน ไม่แสดงความโกรธตอบ

(อภ. สดุดก. ๒๓/๖๐/๙๒)

ท่านสอนให้ภรรยาสำรวจตนว่า ที่เป็นอย่างนี้ ตนเป็นภรรยาประเภทไหน ถ้าจะให้ดี ควรเป็นภรรยาประเภทใด สำหรับชายอาจใช้เป็นหลักสำรวจอุปนิสัยของตนว่าควรแก้หญิงประเภทใดเป็นคู่ครอง และสำรวจหญิงที่จะเป็นคู่ครองว่าเหมาะกับอุปนิสัยตนหรือไม่

แม้สามิก็ย่อมมีหลายประเภท พึงเทียบเอาจากภรรยาประเภทต่างๆ เหล่านั้น

ค. **คู่อริธรรมคู่ความดี** เอาหลักธรรมสำหรับการครองเรือน คือ ฆราวาสธรรม* ๔ ประการมาใช้ต่อกันในบ้านด้วย ดังนี้

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๑๑๓

๑. **สัจจะ ความจริง** คือ ซื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งจริงใจ จริงวาจา และจริงในการกระทำ

๒. **ทมะ ฝึกตน** คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้ง ปรับตัวปรับใจเข้าหากัน และปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไป

๓. **ขันติ อุดทน** คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่ย่อท้อต่อความล่วงล้ำก้ำเกินกัน และร่วมกันอดทนต่อความเหนื่อยยากลำบากตรากตรำ ฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน

๔. **จาคะ เสียสละ** คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละความสุขสำราญ ความพอใจส่วนตนเพื่อผู้ครองได้ เช่น อดหลับอดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้ เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเพื่อแผ้วแผ่ต่อญาติมิตรสหายของผู้ครอง ไม่ใจแคบ

(ส.ส. ๑๕/๘๔๕/๓๑๖)

ง. **คู่ผูกพันที่ต่อกัน** สงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในทิส ๖ ข้อที่ว่าด้วย ทิสเบื้องหลัง* คือ

สามีปฏิบัติต่อภรรยา โดย

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา

๒. ไม่ดูหมิ่น

๓. ไม่นอกใจ

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน
๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้ เป็นของขวัญตามโอกาส
- ภรรยาอนุเคราะห์สามี โดย
๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เองงานทุกอย่าง

(ที.ป.ว. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔)

จ. พ่อบ้านเห็นใจภรรยา สตรีมีความทุกข์จำเพาะตัวอีกส่วนหนึ่ง ต่างหากจากผู้ชาย ซึ่งสามีพึงเข้าใจ และพึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ เห็นอกเห็นใจ คือ

๑. ผู้หญิงต้องจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่ ยังเป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ
๒. ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดความ แปร-ปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ
๓. ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่ บำรุงกายใจเป็นพิเศษ

๔. ผู้หญิงคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัส และเสี่ยงชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน

๕. ผู้หญิงต้องคอยปรนเปรอเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตัว พึงซาบซึ้งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน

(นัย ส.สพ. ๑๘/๔๖๒/๒๙๗)

๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล

(หัวหน้าครอบครัวที่ดี)

ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว นอกจากปฏิบัติตามหลักธรรมอื่นๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เช่น เป็นคนที่รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นต้นแล้ว พึงปฏิบัติตามหลักธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อวงศ์ตระกูลบางอย่าง ต่อไปนี้

ก. **รักษาตระกูลให้คงอยู่** โดยปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน หรือเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน เรียกว่า **กุลจิรัฏฐิติธรรม ๔ อย่าง** คือ

๑. **นวัฐฐกเวสนา** ของหายของหมด รู้จักหามาได้
๒. **ฉินณปฏิสังขรณา** ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
๓. **ปริมิตปานโกชนา** รู้จักประมาณในการกิน การใช้
๔. **อธิปัจจสีลวันตสถาปนา** ตั้งหญิงหรือชายมีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

(อัง. จุตกก. ๒๑/๒๕๙/๓๓๗)

ข. **บุษาคคนที่เหมือนไฟ** บุคคลต่อไปนี้เปรียบเหมือนไฟ ถ้าปฏิบัติถูกต้องย่อมเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว จึงควรปฏิบัติคุณพวกนี้

ถือการบูชาไฟในสมัยโบราณ บำเรอไฟที่ตนบูชาด้วยความเอาใจใส่ระมัดระวังตั้งใจทำให้ถูกต้อง เพราะมีความเคารพยำเกรง เรียกว่า อัคคิปาจริยา (ไฟที่ควรบำรุง หรือบุคคลที่ควรบูชาด้วยการใส่ใจบำรุงเลี้ยง และให้ความเคารพนับถือตามควรแก่ฐานะ คือไฟบูชาของผู้บูชาไฟ) มี ๓ อย่าง คือ

๑. อาहुไนยัคคิ ไฟที่ควรแก่ของค่านับ ได้แก่บิดามารดา

๒. คหปตัคคิ ไฟประจำตัวเจ้าบ้าน ได้แก่บุตร ภรรยา และคนในปกครอง

๓. ทักขิณัยัคคิ ไฟทักษิณัย ได้แก่บรรพชิต หรือพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีล ซึ่งทำหน้าที่สั่งสอน ผดุงธรรม ที่ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ประมาทมัวเมา

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๙)

ค. ใส่ใจบุตรธิดา ในฐานะที่เป็นบิดามารดา พึงรู้จัก บุตร ๓ ประเภท และให้การศึกษอบรมให้เป็นบุตรชนิดที่ดีที่สุด คือ

๑. อภิชาติบุตร บุตรที่ยิ่งกว่าบิดามารดา ดีเลิศกว่าพ่อแม่

๒. อนุชาติบุตร บุตรที่ตามเยี่ยงบิดามารดา เสมอด้วยพ่อแม่

๓. อวชาติบุตร บุตรที่ต่ำลงกว่าบิดามารดา เสื่อมทราม ทำลายวงศ์ตระกูล

(จุ.อิตี. ๒๕/๒๕๒/๒๗๙)

ง. **ทำหน้าที่ผู้มาก่อน** คือ พึงอนุเคราะห์บุตริดาตามหลักปฏิบัติในฐานะที่บิดามารดาเป็นเสมือน ทิสเบื้องหน้า* ดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

(ที่.ปา. ๑๑/๑๙๘/๒๐๒)

จ. **เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ** ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมพื้นฐาน ที่จะเป็นส่วนประกอบช่วยให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองมั่นคง ดังนั้น หัวหน้าครอบครัวที่ดี พึงเป็นราษฎรที่ดีของรัฐด้วย โดยครองตนเป็นพลเมืองที่ดีตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๑ ข้อ จ.

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

๑๕. คนสืบตระกูล

(ทนายทที่ดี)

ผู้เป็นทนายท นอกจากจะรับทรัพย์สมบัติและวงศ์ตระกูลมารักษาสืบต่อแล้ว จะต้องรับเอาหน้าที่และคุณธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรักษาวงศ์ตระกูล มาปฏิบัติสืบต่อไปด้วยแต่ในเบื้องต้น ในฐานะที่เป็นทนายทที่ดี พึงปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า ดำเนินตามหลักธรรมที่เป็นทวารแห่งประโยชน์สุข หรือข้อปฏิบัติที่เป็นคุณประดุจชัยอันเปิดออกไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ที่เรียกว่า **วัฒนธรรม ๖* ประการ** ต่อไปนี้

๑. **อาโรคยะ รักษาสุขภาพดี** มีลาภอันประเสริฐ คือความไร้โรคทั้งจิตและกาย

๒. **ศีล มีระเบียบวินัย** ประพฤติดีมีมรรยาทงาม ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๗ หน้า ๑๑๓

๓. พุทธาณุมัต ได้คนดีเป็นแบบอย่าง ศึกษาเยี่ยงนิยม
แบบอย่างของมหาบุรุษพุทธชน

๔. สุตตะ ตั้งใจเรียนให้รู้จริง เล่าเรียนกันคว่าให้รู้เชื่อว่า
ชาญ ใฝ่สดับเหตุการณ์ให้รู้เท่าทัน

๕. ธรรมานุวัติ ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม ดำรงมั่นใน
สุจริต ทั้งชีวิตและงานดำเนินตามธรรม

๖. อสীনตา มีความขยันหมั่นเพียร มีกำลังใจแข็งแกร่ง
ไม่ทอดอถอยเฉื่อยชา เพียรก้าวหน้าเรื่อยไป

(จุ.ชา. ๒๗/๘๔/๒๗)

ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม หลีกเว้นความ
ประพฤติที่เป็นช่องทางของความเสื่อมความพินาศ ซึ่งจะ
เป็นเหตุให้โลกทรพัยย่อยยับไป ที่เรียกว่า อบายมุข ๖
ประการ คือ

๑. ติดสุรายาเมา ซึ่งมีโทษ ๖

๑. ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นชัด ๆ

๒. ก่อการทะเลาะวิวาท

๓. ทำลายสุขภาพ

๔. เสื่อมเกียรติเสียชื่อเสียง

๕. ทำให้แสดงด้าน ไม่รู้จักอาย

๖. ทอนกำลังปัญญา

๒. เอาแต่เที่ยวกลางคืน ซึ่งมีโทษ ๖

๑. เป็นการไม่รักษาตัว
๒. เป็นการไม่รักษาลูกเมีย
๓. เป็นการไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
๔. เป็นที่ระแวงสงสัย
๕. เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวดื้อ
๖. เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก

๓. จ้องจะดูการเล่น ซึ่งมีโทษ ทำให้การงานเสื่อมเสีย เพราะใจกังวลคอยคิดจ้อง และเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ เช่น เต้นรำที่ไหน ขับร้อง คนตรี ที่ไหน ไปที่นั่น

๔. ไม่เว้นการพนัน ซึ่งมีโทษ ๖

๑. เมื่อชนะ ย่อมก่อเวร
๒. เมื่อแพ้ ก็เสียค่ายทรัพย์ที่เสียไป
๓. ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ
๔. เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถือถ้อยคำ
๕. เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง
๖. ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้จะหาคู่ครองให้ลูก

ของเขา เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว

๕. มั่วสุมนิตระชั่ว ซึ่งมีโทษทำให้กลายเป็นคนชั่ว อย่างคนที่ตนคบ ทั้ง ๖ ประเภท คือ ได้เพื่อนที่ชักนำไปให้กลายเป็น

เป็นนักการพนัน นักเลงผู้หญิง นักเลงเหล้า นักลวงของปลอม นักหลอกนักต้ม และนักเลงหัวไม้

๖. มัวแต่เกียจคร้าน ซึ่งมีโทษ ทำให้ยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้าง ผัดเพี้ยน ไม่ทำการงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือ ให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณี ว่า หนานัก ร้อนนัก เย็นไปแล้ว ยังเข้านัก หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำการงาน

(ที.ป.า. ๑๑/๑๗๙/๑๙๖)

ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบุรพการี คือ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึงเคารพบิดามารดา ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องหน้า* ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

(ที.ป.า. ๑๑/๑๙๙/๒๐๒)

ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า ลูกๆ คือเด็กทั้งหลาย เป็นฐานรองรับมนุษยชาติ ลูกในครอบครัว

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

คือเด็กในสังคม ควรได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้มีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุนในตัว ซึ่งจะช่วยให้พร้อมที่จะก้าวหน้าไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของตน และเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของสังคม ด้วยการปลูกฝังคุณสมบัติที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ ดังนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. จลาคคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ดูคำอธิบายใน หมวดนำ คนกับความเป็นคน ๑. คนผู้
เป็นสัตว์ประเสริฐ

๑๖. คนที่จะคบหา

(มิตรแท้-มิตรเทียม)

การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญ มีผลต่อความเจริญก้าวหน้า และความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องมิตรที่เป็นข้อสำคัญๆ ไว้ ในที่นี้จะแสดงเรื่องคนที่ควรคบ คนที่ไม่ควรคบ และหลักปฏิบัติต่อกันระหว่างมิตรสหาย ดังต่อไปนี้

ก. มิตรเทียม พึงรู้จักมิตรเทียม หรือศัตรูผู้มาในร่างของมิตร (มิตรปฏิรูป) ๔ ประเภท ดังนี้

๑. คนปกอลอก ขนเอาของเพื่อนไปฝ่ายเดียว (हरชน*) มีลักษณะ ๔

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
๒. ขอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
๓. ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
๔. คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ประโยชน์

๒. คนดีแต่พูด (วจีบรม) มีลักษณะ ๔

๑. ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๙ หน้า ๑๑๔

๒. ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
 ๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
 ๔. เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง
๓. คนหัวประจบ (อนุปิยภาณิ) มีลักษณะ ๔
๑. จะทำชั่วก็เออออ
 ๒. จะทำดีก็เออออ
 ๓. ต่อหน้าสรรเสริญ
 ๔. ถัดหลังนินทา
๔. คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย) มีลักษณะ ๔
๑. คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา
 ๒. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
 ๓. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการละเล่น
 ๔. คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน
- ข. มิตรแท้ พึงรู้จักมิตรแท้ หรือมิตรด้วยใจจริง (สุทรมิตร)
- ๔ ประเภท ดังนี้
๑. มิตรอุปการะ (อุปการก) มีลักษณะ ๔
 ๑. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
 ๒. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
 ๓. เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
 ๔. มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก
 ๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (สมานสุขทุกข์) มีลักษณะ ๔

๑. บอกความลับแก่เพื่อน
 ๒. รักษาความลับของเพื่อน
 ๓. มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง
 ๔. แม้ชีวิตก็สละให้ได้
๓. มิตรแนะนำประโยชน์ (อรรถกขาธิ) มีลักษณะ ๔
๑. จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
 ๒. แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี
 ๓. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
 ๔. บอกทางสุขทางสวรรค์ให้
๔. มิตรมีใจรัก (อนุกัมปิ*) มีลักษณะ ๔
๑. เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)
 ๒. เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
 ๓. เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
 ๔. เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

(ที.ป.ว. ๑๑/๑๙๒/๒๐๑)

ค. มิตรต่อมิตร พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติ
ในฐานะที่เป็นเสมือน ทิสเบื่องซ้าย* ดังนี้

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๐ หน้า ๑๑๔

พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ดังนี้

๑. เพื่อแบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของ

เพื่อน

๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

(ที.ป.ว. ๑๑/๒๐๒/๒๐๔)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

๑๗. คนงาน-นางงาน

(ลูกจ้าง-นายจ้าง)

คนที่มาทำกิจการงานร่วมกัน ในฐานะลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง และนายจ้างฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกันให้ถูกต้องตามหน้าที่ เพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และเพื่อให้งานได้ผลดี โดยทำตามหลักปฏิบัติในทิส ๖ ข้อที่ว่าด้วย ทิสเบื้องล่าง* ดังนี้

ก. นายจ้างพึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำ ตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ

๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่

๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น

๔. มีอะไรได้พิเศษมาก็แบ่งปันให้

๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

ข. คนรับใช้และคนงาน มีน้ำใจช่วยเหลือนาย ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของทีนายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนางงานและกิจการไปเผยแพร่

(ที่.ป/ว. ๑๑/๒๐๓/๒๐๕)

หมวดสี่

คนกับมรรคา

๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา

(ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)

ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

ก. เป็นกัลยาณมิตร คือ ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือ กัลยาณมิตรธรรม ๑ ประการ ดังนี้

๑. ปิโย น่ารัก คือ มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. ครู นำเคารพ คือ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ และมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกขอบอกใจ เป็นที่ฟังได้และปลอดภัย

๓. **ภาวนีโย นำเจริญใจ** คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญา แท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ่ยอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

๔. **วตฺตา รู้จักพูดให้ได้ผล** คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. **วณฺหฺขโม อดทนต่อถ้อยคำ** คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม แม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อดทนฟังได้ ไม่เบื่อง่าย ไม่เสียอารมณ์

*

๖. **คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา แลลงเรื่องล้าลึกได้** คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. **โน จฏฺฐาน นโยชเย ไม่ชักนำในอฐาน** คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

(อัง.สํ.สํ. ๒๓/๓๔/๓๓)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๑ หน้า ๑๑๔

ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า ธรรมเทศกธรรม ๕ ประการ คือ

๑. อนุบุพพิกา สอนให้มีขั้นตอนถูกต้องลำดับ คือ แสดงหลักธรรม หรือเนื้อหา ตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. ปริยายทสสาวิ จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล คือ ชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดง ให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายแยกแยะไปต่างๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

๓. อนุทยตา ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

๔. อนามัยสันดร ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อามิส คือ สอนเขามีไข่มุกที่ตนจะได้ลาภ สินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. อนุปหัจจ* วางจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เลียดสีข่มขู่ผู้อื่น

(อภ.ปญจก. ๒๒/๑๕๙/๒๐๕)

ค. มีลีลาครบทั้งสี่ ครูที่สามารถมีลีลาของนักสอน ดังนี้

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๒ หน้า ๑๑๔

๑. **สันตัสสนา** **ชี้ให้ชัด** จะสอนอะไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผล แยกแยะอธิบาย ให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒. **สมาทปนา** **ชวนให้ปฏิบัติ** คือ สิ่งใดควรทำ ก็บรรยายให้มองเห็นความสำคัญ และชวนซึ่งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

๓. **สมุตเตชนา** **เร้าให้กล้า** คือ ปลุกใจให้คิดค้น เกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก

๔. **สัมปหังสนา** **ปลุกให้ร่าเริง** คือ ทำบรรยากาศให้สนุกสนาน ชื่น แจ่มใส เบิกบานใจ ให้ผู้ฟังเข้มขึ้น มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ

จำง่าย ๆ ว่า สอนให้ **แจ่มแจ้ง ชูใจ แก้วกล้า ร่าเริง**

(เช่น ที่.ส. ๙/๑๙๘/๑๖๑)

ง. มีหลักตรวจสอบสาม เมื่อพูดอย่างรวบรัดที่สุด ครูอาจตรวจสอบตนเองด้วยลักษณะการสอนของพระบรมครู ๓ ประการ คือ

๑. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริง ทำได้จริง จึงสอนเขา

๒. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญาของเขาเอง

๓. สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้นๆ เช่น ให้ความเข้าใจได้จริง เห็นความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริง เป็นต้น

(อญ.ติก. ๒๐/๕๖๕/๓๕๖)

จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์ คือ ปฏิบัติต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักกรรมเสมือนเป็น พิตเฌียงขวา* ดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี

๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง

๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ

๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริงและรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ์ มีความสุขความเจริญ**

(ที.ป.ว. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๔ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

** ดู บันทึกท้ายเล่ม ๑๓ หน้า ๑๑๔

๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา

(นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)

คนที่เล่าเรียนศึกษา จะเป็นนักเรียน นักศึกษา หรือนักค้นคว้าก็ตาม นอกจากจะพึงปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับคนที่จะประสบความสำเร็จ คือ จักร ๔* และอิทธิบาท ๔* แล้ว ยังมีหลักการที่ควรรู้ และหลักปฏิบัติที่ควรประพฤติอีก ดังต่อไปนี้

ก. **รู้หลักบุพภาคของการศึกษา** คือ รู้จักองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการ ดังนี้

๑. **องค์ประกอบภายนอกที่ดี** ได้แก่ **มีกัลยาณมิตร** หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไป ที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ชักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์

* ดู บทที่ ๑๐

๒. องค์ประกอบภายในที่ดี ได้แก่ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จนเข้าถึงความจริง และแก้ปัญหาหรือทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้

กล่าวโดยย่อว่า

ข้อหนึ่ง รู้จักฟังพาให้ได้ประโยชน์จากคนและสิ่งที่แวดล้อม

ข้อสอง รู้จักฟังตนเอง และทำตัวให้เป็นທີ່ฟังของผู้อื่น

(ม.ร.ว. ๑๒/๔๙๗/๕๓๙)

ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา เมื่อรู้หลักบุพภาคของการศึกษา ๒ อย่างแล้ว ฟังนำมาปฏิบัติในชีวิตจริง พร้อมกับสร้างคุณสมบัติอื่นอีก ๕ ประการให้มีในตน รวมเป็นองค์ ๗ ที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่าเหมือนแสงอรุณเป็นบุญนิมิตแห่งอาทิตย์อุทัย เพราะเป็นคุณสมบัติต้นทุนที่เป็นหลักประกันว่า จะทำให้ก้าวหน้าไปในการศึกษา และชีวิตจะพัฒนาสู่ความดีงามและความสำเร็จที่สูงประเสริฐอย่างแน่นอน ดังต่อไปนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. จลาคคิดแบบคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ดูคำอธิบายใน หมวดนำ คนกับความเป็นคน ๑. คนผู้เป็น
สัตว์ประเสริฐ

ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา ในทางปฏิบัติ อาจสร้าง
ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ อย่างข้างต้นนั้นได้ ด้วยการปฏิบัติ
ตามหลัก วุฒิธรรม* (หลักการสร้างความเจริญงอกงามแห่ง
ปัญญา) ๔ ประการ

๑. สัมปรีตสังเสว เสวนาผู้รู้ คือ รู้จักเลือกหาแหล่งวิชา
คบหาท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณความดี มีภูมิธรรมภูมิปัญญาน่า
นับถือ

๒. สัทธัมมัสสวนะ ฟังดูคำสอน คือ เอาใจใส่สดับ
ตรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจาก

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๔ หน้า ๑๑๕

ตัวบุคคลโดยตรง และจากหนังสือ หรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน ค้นคว้า หมั่นปริกษาสอบถาม ให้เข้าถึงความรู้ที่จริงแท้

๓. โยนิโสมนสิการ คิดให้แยบคาย คือ รู้ เห็น ได้อ่าน ได้ฟังสิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสภาวะและสืบสาวให้เห็นเหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเกิดผลอะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษอย่างไร เป็นต้น

๔. ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ปฏิบัติให้ถูกหลัก นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนรับฟังและไตรตรองเห็นชัดแล้ว ไปใช้หรือปฏิบัติ หรือลงมือทำ ให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมาย ให้หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ ข้อปฏิบัติย่อยสอดคล้องกับจุดหมายใหญ่ ปฏิบัติธรรมอย่างรู้เป้าหมาย เช่น สันโดษเพื่อเกื้อหนุนการงาน ไม่ใช่สันโดษกลายเป็นเกียจคร้าน เป็นต้น

(อภ.จิตฎก. ๒๑/๒๔๘/๓๓๒)

ง. ศึกษาให้เป็นพหุสูตร คือ จะศึกษาเล่าเรียนอะไร ก็ทำตนให้เป็นพหุสูตรในด้านนั้น ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครบ องค์คุณของพหุสูตร (ผู้ได้เรียนมาก หรือผู้คงแก่เรียน) ๕ ประการ คือ

๑. พหุสูตรตา ฟังมาก คือ เล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่าน สังสมความรู้ ในด้านนั้นไว้ให้มากมายกว้างขวาง

๒. **ธตา จำได้** คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำเรื่องราวหรือเนื้อหาสาระไว้ได้แม่นยำ

๓. **วสา ปริจิตา คล่องปาก** คือ ท่องบ่น หรือใช้พูดอยู่เสมอ จนแคล่วคล่องจัดเจน ใครสอบถามก็พูดชี้แจงแถลงได้

๔. **มนสานุเปกขิตา เจนใจ** คือ ใส่ใจนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อหาความสว่างชัดเจน มองเห็นโล่งตลอดไปทั้งเรื่อง

๕. **ทัญญิยา สุปฏิวิธสา ขบได้ด้วยทฤษฎี** คือ เข้าใจความหมายและเหตุผลแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผล และความสัมพันธ์ของเนื้อหาและรายละเอียดต่างๆ ทั้งภายในเรื่องนั่นเอง และที่เกี่ยวโยงกับเรื่องอื่นๆ ในสาขาวิชาหรือทฤษฎีนั้นประปรายตลอดสาย

(อภ.ปญจก. ๒๒/๘๗/๑๒๙)

จ. **เคารพผู้จุดประทีปปัญญา** ในด้านความสัมพันธ์กับครูอาจารย์ พิเศษแสดงการระนับถือ ตามหลักปฏิบัติในเรื่องทิส ๖ ข้อว่าด้วย ทิสเบื้องขวา* ดังนี้

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

๑. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รับใช้ ปรีक्षा ชักถาม รับคำแนะนำ เป็นต้น
๓. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
๔. ประณิบัติ ช่วยบริการ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ

(ที่.ป/ว. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา

(อุบาสก อุบาสิกา)

พุทธศาสนิกชน มีหลักปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับพระพุทธศาสนา ดังนี้

ก. **เกื้อกูลพระ** โดยปฏิบัติต่อพระสงฆ์ เสมือนเป็น ทิตเบื่องบน* ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

(ที่.ป.า. ๑๑/๒๐๘/๒๐๖)

ข. กระทำบุญ คือ ทำความดีด้วยวิธีการต่างๆ ที่เรียกว่า บุญ
กิริยาวัตถุ (เรื่องที่จะจัดว่าเป็นการทำบุญ) ๓ อย่าง คือ

๑. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ
๒. สีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดี
ปฏิบัติชอบ

๓. ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภavana คือ ฝึกอบรม
จิตใจให้เจริญด้วยสมาธิ และปัญญา

และควรเจาะจงทำบุญบางอย่างที่เป็นส่วนรายละเอียด
เพิ่มขึ้นอีก ๗ ข้อ รวมเป็น ๑๐ อย่าง คือ

๔. อปจายนมัย ทำบุญด้วยการประพตีสูกภาพอ่อนน้อม
๕. ไวยาวัจจมัย ทำบุญด้วยการช่วยขนขวายรับใช้ ให้
บริการ บำเพ็ญประโยชน์
๖. ปัตติทานมัย ทำบุญด้วยการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมใน
การทำความดี
๗. ปัตตานุโมทนามัย ทำบุญด้วยการพลอยยินดีในการ
ทำความดีของผู้อื่น

๘. รัชมัตสวณมัย ทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ

๙. รัชมเทสนามัย ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์

๑๐. ทิฏฐุชุกัมม ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ถูกต้อง รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงให้เป็นสัมมาทิฏฐิ

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๓๓๐; ที.ป. ๓/๒๔๖)

ก. **อุ้นพระศาสนา** ถ้าจะปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น ถึงขั้นเป็นอุบาสก อุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสก เรียกว่า **อุบาสกธรรม ๗ ประการ** คือ

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยือนพบปะพระภิกษุ

๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม

๓. ศึกษาในอริสัจ คือ ฝึกอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลขั้นสูงขึ้นไป

๔. พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็น เถระ นวกะ และ ปุณกลาง*

* ตามพระวินัย ภิกษุชาวใหม่ จนถึงยังไม่ครบ ๕ พรรษา เรียกว่า **นวกะ** ภิกษุชาวครบ ๕ พรรษา แต่ยังไม่เต็ม ๑๐ พรรษา เรียกว่า **มัชฌิมะ** ภิกษุชาวครบ ๑๐ พรรษาแล้วขึ้นไป เรียกว่า **เถระ**

๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้งใจคอยจ้องจับผิดหาช่องที่จะติเตียน

๖. ไม่แสวงหาทักษิณียภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

๗. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นที่ต้น คือ เอาใจใส่ทำนุ บำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา**

(อิง.สตุตถก. ๒๓/๒๗/๒๖)

ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ อุบาสก อุบาสิกาที่ดี มีคุณสมบัติที่เรียกว่า อุบาสกธรรม ๕ ประการ คือ

๑. มีศรัทธา เชื่อมีเหตุผล มั่นในคุณพระรัตนตรัย

๒. มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อบุญ มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่จากโชคลาง หรือสิ่งที่ตื่นกันไปว่า ขลังศักดิ์สิทธิ์

๔. ไม่แสวงหาทักษิณียนอกหลักคำสอนนี้

๕. เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา*

(อิง.ปญฺจก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๐)

** ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๕ หน้า ๑๑๕

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๕ หน้า ๑๑๕

จ. หมั่นสำรวจความก้าวหน้า กล่าวคือ โดยสรุป ให้ถือธรรมที่เรียกว่า อารยวัติ ๕ ประการ เป็นหลักวัดความเจริญในพระศาสนา

๑. ศรัทธา เชื่อถูกหลักพระศาสนา ไม่มั่งมายไขว้เขว
๒. ศีล ประพฤติและเลี้ยงชีพสุจริต เป็นแบบอย่างได้
๓. สุตตะ รู้เข้าใจหลักพระศาสนาพอแก่การปฏิบัติและแนะนำผู้อื่น
๔. จาคะ เผื่อแผ่เสียสละ พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ซึ่งพึงช่วย
๕. ปัญญา รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้

(อภ.ปญฺจก. ๒๒/๖๓-๔/๙๑-๒)

๒๑. คนสืบศาสนา

(พระภิกษุ)

พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย แต่ในที่นี้จะแสดงไว้เฉพาะหน้าที่ที่สัมพันธ์กับคฤหัสถ์และขอเตือนใจในทางความประพฤติปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่ตนเป็นเสมือน ทิสเบื้องบน* ดังนี้

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ
สุขความเจริญ

(ที่.ป/ว. ๑๑/๒๐๔/๒๐๖)

ข. หมั่นพิจารณาตนเอง คือ พิจารณาเตือนใจตนเองอยู่เสมอตามหลัก ปัพพชิตอกนิณหปัจจเวกขณ (ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์ สัตว์แล้วซึ่งฐานะ ควรเป็นอยู่ง่าย จะรู้จักถือตัวเอาแต่ใจตนไม่ได้[†]

๒. ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ต้องอาศัยเขาเลี้ยงชีพ ควรทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย และบริโภคน้อย ๔ โดยพิจารณา ไม่บริโภคด้วยตัณหา**

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

† ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๑๑๕

๓. เรามีโอกาสที่พึงทำต่างจากคุณาศ์ อาการกิริยาใดๆ ของสมณะ เราต้องทำอาการกิริยานั้นๆ และยังจะต้องปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไปกว่านี้***

๔. ตัวเราเองยังติเตียนตัวเองโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

๕. เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้เป็นวิญญูชน พิจารณาแล้ว ยังติเตียนเราโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

๖. เราจักต้องถึงความพลัดพรากจากของรักของชอบใจไปทั้งสิ้น

๗. เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

๘. วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่

๙. เรายินดีในที่สงคอยู่หรือไม่

๑๐. คุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษย์สามัญที่เราบรรลุลแล้วมีอยู่หรือไม่ ที่จะให้เราเป็นผู้ไม่เก้อเขิน เมื่อถูกเพื่อนบรรพชิตถาม ในกาลภายหลัง

(อัง.ทสก. ๒๔/๔๘/๙๑)

** ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๑๑๕

*** ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๑๑๕

๒๒. คนถึงธรรม

(ผู้หมกมิด)

หยาดน้ำไม่คิดใบบัว วารีไม่คิดปทุม นันใด มุนีย่อมไม่
คิดในรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน และในอารมณ์ที่ได้รับรู้ นั้น
นั้น

(พ.ศ. ๒๕/๔๑๓/๔๙๓)

ผู้ถึงธรรม ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่ร่ำเพื่อถึง
สิ่งที่ยังไม่มาถึง ดำรงอยู่ด้วยสิ่งที่เป็นปัจจุบัน ฉะนั้นผิว
พรรณจึงผ่องใส

ส่วนชนทั้งหลายผู้ยังอ่อนปัญญา ฝ้าแต่ฝันเพื่อถึงสิ่งที่
ยังไม่มาถึง และหวนละห้อยถึงความหลังอันล่วงแล้ว จึงชুব
ซิดหม่นหมอง เสมือนต้นอ้อสด ที่เขาถอนทิ้งขึ้นทิ้งไว้ที่ใน
กลางแดด

(ส.ศ. ๑๕/๒๒/๗)

ผู้ใดไม่มีกิเลสเป็นเหตุคอยกังวลว่า นี่ของเรา นี่ของคน
อื่น ผู้นั้นไม่ต้องเผชิญกับเจ้าตัว “ของข้า” จึงไม่เศร้าโศกว่า
ของเราไม่มี, เขาไม่กระวนกระวาย ไม่คิดข้อง ไม่หวั่นไหว

เป็นผู้สม่าเสมอในที่ทั้งปวง เมื่อเขาไม่หวั่นไหว มีความรู้แจ้งชัด จึงปราศจากความรู้สึกปรองดองใดๆ เขาเลิกรำพึงรำพันหมดแล้ว จึงมองเห็นแต่ความปลอดโปร่งในที่ทุกสถาน

(พ.ศ. ๒๕/๔๒๒/๕๑๙)

ผู้ถึงธรรมดับกิเลสเสียได้ อยู่สบายทุกเวลา ผู้ใดไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เขาจะเย็นสบาย ไม่มีที่ให้อึดอัดตัวได้

ตัดความติดข้องเสียให้หมด กำจัดความกระวนกระวายในหทัยเสียให้ได้ พักจิตได้แล้ว จึงถึงความสงบใจ อยู่สบาย

(อ.ต.ป. ๒๐/๔๗๔/๑๗๕)

ถาม: นี่แน่ะพระ ท่านไม่มีทุกข์บ้างหรือ ท่านไม่มี
ความสนุกบ้างหรือ ท่านนั่งอยู่คนเดียวไม่เบื่อหน่ายบ้าง
หรือ?

ตอบ: นี่แน่ะท่านผู้ยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้าไม่มีความทุกข์
หรือ ความสนุกข้าพเจ้าก็ไม่มี ถึงข้าพเจ้าจะนั่งอยู่คนเดียว ก็
หาไม่มีความเบื่อหน่ายไม่

ถาม: นี่แน่ะพระ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีทุกข์ ทำอย่างไร
ท่านจึงไม่มีความสนุก ทำอย่างไรท่านนั่งคนเดียว จึงไม่
หงอยเหงาเบื่อหน่าย

ตอบ: คนมีความทุกข์นั้นแหละ จึงมีความสนุก คนมีความสนุคนั้นแหละ จึงมีความทุกข์ พระไม่มีทั้งสนุก ไม่มีทั้งทุกข์ เรื่องเป็นอย่างนี้ จงเข้าใจเถิดนะท่าน

(ส.ส. ๑๕/๒๖๘/๗๖)

ความงุนงงหนักหน่วง ห่อหุ้มไม่มีในใจของพระอริยะผู้ผ่านพ้นไปแล้วจากการ (กิดกังวล) ที่จะได้เป็น จะไม่ได้เป็น อย่างนั้นอย่างนี้ ท่านปราศจากภัย มีแต่สุข ไม่มีโศก แม้แต่เทวดาก็มองใจท่านไม่ถึง

(พ.อุ. ๒๕/๖๕/๑๐๑)

ผู้ถึงธรรมไม่มีกิจ เพราะผู้ถึงธรรมทำกิจเสร็จแล้ว คนว่ายังหาที่ยังไม่ได้ トラบใด ก็ต้องเอาตัวกระเสือกกระสนไปจนเต็มที トラบนั้น แต่พอหาที่ยังพบ ขึ้นยืนบนบกได้แล้ว ก็ไม่ต้องพยายาม เพราะเขาข้ามถึงฝั่งเสร็จแล้ว

(ส.ส. ๑๕/๒๓๑/๖๕)

ยังเป็นอยู่ที่ไม่เคียดร้อน เวลาจะตายก็ไม่เศร้าโศก ถ้าเป็นปราชญ์ มองเห็นที่หมายแล้วไซ้ร้ ถึงอยู่ท่ามกลางโลกที่โศกก็หาโศกไม่

(พ.อุ. ๒๕/๑๐๘/๑๔๒)

จะไปไหน ก็ไม่หวาด จะนอนไหน ก็ไม่หวั่น ทั้งคืนวัน
 ไม่มีเดือดร้อนใจ อะไรที่จะสูญเสียก็ไม่เห็นที่ไหนในโลก
 ดังนั้น จนหลับไป ก็มีแต่ใจหวังดีที่คิดปราณีช่วยปวงสัตว์

(ส.ส. ๑๕/๔๕๔/๑๖๒)

คาเม วา ยทิ วารญเณ นิรุเณ วา ยทิ วา ถเล
 ยตุถ อรหันโต วิหรนติ ตัม ภูมिरามเณยยกัม
 ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า ไม่ว่าที่ลุ่ม หรือที่ดอน
 ท่านผู้ไกลกิเลสอยู่ที่ไหน ที่นั่นไซ้รู้คือสถานอันรื่นรมย์

(พ.ภ. ๒๕/๑๘/๒๘)

บันทึกท้ายเล่ม

ที่มาทำยหมวดธรรมแต่ละหมวดในหนังสือนี้ ได้แสดงไว้หมวดละที่มาเดียว พอเป็นหลักฐานเท่านั้น ส่วนความหมายและคำอธิบาย ได้ขยายบ้าง ย่อบ้าง ตามสมควร และได้ตรวจสอบกับที่มาแห่งอื่นๆ ด้วย ทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่ไม่อาจแสดงที่มาไว้ให้ครบถ้วน เพราะจะทำให้หนังสือนี้มีลักษณะเป็นตำรามากเกินไป อย่างไรก็ตามก็ดี มีข้อความบางตอนที่ควรสังเกต ขอชี้แจงไว้เป็นพิเศษดังนี้:-

๑. ในสัปปริสธรรม ๗ ประการ ฌัมมัญญดา ยังมีความหมายอีกแง่หนึ่งว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไร ก็จับหลักจับสาระมองเห็นเนื้อแท้ของสิ่งหรือเรื่องราว นั้นได้ อัถถัญญดา มีความหมายว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไรก็เข้าใจความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ แนวทางที่จะขยายความของสิ่งนั้น เรื่องนั้นได้ ธรรม ๒ ข้อนี้ เป็นแกนของสัปปริสธรรมทั้งหมด
๒. ในอธิปไถยสูตร (อง.ติก. ๒๐/๔๗๕/๑๘๖) พระพุทธเจ้าทรงแสดงความหมายของ อธิปไถย ๓ เฉพาะในแง่การปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ แต่ความหมายเช่น

นั้นอาจถือได้ว่า เป็นคำอธิบายเฉพาะกรณี หรือเป็นตัวอย่าง ดังจะเห็นว่า *ธรรมาธิปไตย* เป็นธรรมข้อหนึ่งของ *พระเจ้าจักรพรรดิ* (คูปทที่ ๓) เป็นคุณสมบัติของนักปกครอง เช่นเดียวกับที่เป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า (อง.ติก. ๒๐/๔๕๓/๑๓๕; อง.ปญจก. ๒๒/๑๓๓/๑๖๕) ใน*วิสุทธิมกุค* (๑/๑๒, ๑๖) ท่านจำแนกศีลเป็น ๓ ประเภท ตาม*อธิปไตย* ๓ นี้ นอกจากนั้น พระอรรถกถาจารย์มักใช้ *อิตฺตาธิปไตย* และ *โลกาธิปไตย* เป็นคำอธิบายความหมายของ*หิริ* และ *โอตตปฺปะ* (ที.อ. ๓/๒๑๕; ม.อ. ๒/๔๒๒; อิติ.อ. ๒๐๕; ชา.อ. ๑/๑๕๘) ส่วนในหนังสือนี้ ได้นำมายกเยื้องอธิบายในแง่ของการปกครองทั้ง ๓ ข้อ เพราะเข้ากับเรื่องนี้ได้ดี และให้มองเห็นประโยชน์อีกด้านหนึ่ง

๓. *จักรวรรดิวัตร* ในพระบาลีมีเพียง ๔ หัวข้อใหญ่ แต่ในหนังสือนี้จัดเป็น ๕ (แยกข้อ ๑ เป็น ๒ ข้อ) เพื่อให้ดูง่ายขึ้น ส่วนที่เรียกกันว่า *จักรวรรดิวัตร ๑๒* ดังรู้จักกันมากนั้น ท่านนำมาจากอรรถกถา (ที.อ. ๓/๔๖)
๔. *ทิวฐัมมิกัตถสัจจัตตนิทฺถรรร* นี้ ประชุมรูปศัพท์ตามบาลี ส่วนที่ท่านให้ชาวบ้านจำง่ายๆ พุคกันมาคิดปาก

ว่า ทิฏฐุชัมมิกัตถประโยชน์ คำว่า ประโยชน์ เป็นคำ
สร้อยเติมไว้ให้คล้องปากเท่านั้น เพราะตรงกับ
อรรถะ ที่มีอยู่แล้วนั่นเอง

๕. ในสุขของคฤหัสถ์ ๔ สุขข้อสุดท้ายที่แปลกันมาว่า
“สุขเกิดจากประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ” ชวน
ให้เข้าใจจำกัดเฉพาะการงานอาชีพเท่านั้น แต่ตาม
พระบาลีท่านหมายถึงกรรมดีทางไตรทวาร ในที่นี้จึง
ชักเยื้องคำแปลเสียใหม่เพื่อให้เข้าใจตรงตามพระ
บาลี (สุขเกิดจากการงานอาชีพสุจริต รวมอยู่ในสุข
ข้อที่ ๑ แล้ว)
๖. เมื่อว่าเต็มความหมาย ขรവാสาธรรม ใช้สำหรับการ
ครองชีวิตโดยทั่วไปของชาวบ้าน และตามบาลีเดิม
เรียกว่า ขรเมสิขธรรม (ธรรมของผู้แสวงเรือน) อนึ่ง
ในที่นี้ ทมะ ท่านหมายเอาปัญญา ขันติ ท่านหมายเอา
ความเพียร (มาใน ขุ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑ ด้วย; ส.อ.
๑/๓๕๑; สุตต.อ. ๑/๓๒๓)
๗. ในบาลีเดิม เรียกว่า อตถทวาร (ประตูแห่งประโยชน์)
อรรถกถาอธิบาย อตถ ว่าได้แก่ “วุฒิ” ส่วน ทวาร มี
คำไขความว่า “ปมุข” หรือ “มุข” จึงเรียกว่า วุฒิมุข ก็
ได้ สำหรับ “วุฒิ” นั้น คนไทยคุ้นกับคำว่า วัฒน ซึ่ง

เป็นไฉน ในที่นี้จึงใช้คำว่า วัฒนมุข (ปากช่องแห่งความเจริญ)

๘. บุคคลทั้งหลายในสังคมที่แวดล้อมตัวเราอยู่ ซึ่งเราควรเกี่ยวข้องกับสัมพันธให้ถูกต้อง ด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามสถานะแห่งความสัมพันธ์กับตัวเรา พระพุทธเจ้าตรัสเรียกด้วยคำเปรียบเทียบว่า ทิศ ๖ เพราะเป็นจุดด้านต่างๆ ของทะเลที่อยู่รอบตัวเรา กล่าวคือ

๑. ทิศเบื้องหน้า คือ ผู้มาก่อน ได้แก่ บิดามารดา
๒. ทิศเบื้องขวา คือ ผู้ที่ควรเคารพ ได้แก่ ครูอาจารย์
๓. ทิศเบื้องหลัง คือ ผู้ตามมา ได้แก่ บุตร ภรรยาหรือคู่ครอง
๔. ทิศเบื้องซ้าย คือ ผู้เคียงข้าง ได้แก่ มิตรสหาย
๕. ทิศเบื้องล่าง คือ ผู้เป็นฐานกำลัง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน
๖. ทิศเบื้องบน คือ ผู้มีคุณความดีสูง ได้แก่ พระสงฆ์

๙. หรชน เป็นศัพท์ตัดทอน บาลีเดิมเป็น อณฺณทตฺตุหฺร

๑๐. อนุกรมปิ บาลีเดิมเป็น อนุกรมฺปก

๑๑. ในองค์คุณของกัลยาณมิตร ๗ ข้อ ๕ วนฺทกฺขโม คำบาลีท่านมุ่งความหมายว่า อดทนต่อคำพูดของผู้อื่น คือ รับฟังคำดำหนิ วิพากษ์วิจารณ์ได้ และพร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงตน (ดูความหมาย ใน อจ.อ. ๓/๒๐๐ และตัวอย่างใน ส.อ. ๑/๑๔๕)

๑๒. คำบาลี ๕ ข้อนี้ เป็นรูปที่ปรุ่ใหม่ ตามบาลีแท้เป็น ๑
อนุปฺพุทฺถิกถ ๒. ปริยายทสฺสาวี ๓. อนุทยตฺ ปฏิจ ๔.
น อามิสฺนตโร ๕. อุตฺตานญจ ปรญจ อนุปฺพหจ
๑๓. หน้าที่ครูต่อศิษย์ ข้อที่ ๕ สร้างเครื่องคุ้มภัยในสาร
ทิส อธิบายตามอรรถกถาว่า สอนให้เขาเอาวิชาความ
รู้ไปใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองและคุ้มครองตนได้
ตลอดจนเมื่อศิษย์ไปทำมาหากินที่อื่นแล้ว อาจารย์ก็
แนะนำแก่ผู้อื่นให้เกิดความเชื่อถือ ไปหาศิษย์นั้น
(ที.อ. ๓/๑๘๓)
๑๔. วุฒิธรรม หรือ วุฒิ ๔ นั้น ตามพระบาลีเรียกว่า
ปญฺญณววุฒิธมฺม คือธรรมเครื่องเจริญแห่งปัญญา
มิใช่ความเจริญทั่วๆ ไป ดังนั้น จึงนำมาจัดเข้าใน
หมวดการเรียนการศึกษา
๑๕. แปลรักษาสัพทว่า กระทำบุพการในศาสนานี้ ดังนั้น
จะแปลว่า “ออกนํ้าในการอุปถัมภ์และช่วยกิจการ
พระพุทธศาสนา” ก็ได้
๑๖. คำอธิบายถือตาม อ.อ. ๓/๓๕๕ แปลกจากที่เรียน
กันมาบ้าง

แถลงความเป็นมา

หนังสือนี้มีกำเนิดจากความคิดที่จะอนุโมทนาต่อศรัทธา และคุณงามความดี อันเป็นบุญจริยา ของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจ ของผู้เขียน ระหว่างพำนักอยู่ ณ ประเทศนั้นใน พ.ศ. ๒๕๑๙

เรื่องมีว่า เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๑๙ ผู้เขียนได้รับอาราธนาไป เป็นวิทยากร ในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอร์ทมอร์วิทยาลัย ในรัฐเพนน์ซิลเวเนีย โดยมีคุณบุญเลิศ โพธิ์นี้ ร่วมเดินทางไปช่วย ทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกร ระหว่างพำนักอยู่ ณ ที่นั้น พุทธศาสนิกชน ชาวไทยในถิ่นใกล้เคียง คือตำบลที่ติดต่อกับสวอร์ทมอร์บ้าง ใน เมืองฟิลาเดลเฟียบ้าง ตลอดถึงบางเมือง ในรัฐนิวเจอร์ซีย์ ได้ไป เยี่ยมเยียนและอุปถัมภ์อำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะด้าน พาหนะ นอกจากนั้น ยังได้บริจาคปัจจัยทำบุญในโอกาสต่างๆ ด้วย ผู้เขียนได้เกิดความรู้สึกในเวลานั้นว่า การที่ท่านผู้มีจิตศรัทธา ทั้งหลาย ไปถวายความอุปถัมภ์ด้วยภัตตาหาร และการอำนวยความสะดวกต่างๆ ก็นับเป็นความเกื้อกูลอย่างยิ่งอยู่แล้ว สำหรับ ปัจจัยที่บริจาคถวายนั้นตั้งใจว่าจะส่งผลานิสงส์กลับคืนให้แก่ผู้บริจาค ด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเกิดดอกออกผลเป็นบุญกุศลเพิ่ม

พูนคุณค่ามากยิ่งขึ้น โดยที่ทั้งผู้บริจาคและผู้รับบริจาคได้มีส่วนบำเพ็ญจาคธรรมร่วมกัน

อาศัยความตั้งใจนี้ ประกอบกับความคิดพื้นเดิมที่ว่า น่าจะมีหนังสือแสดงหลักธรรมสั้นๆ ง่ายๆ ที่เหมาะแก่คุุห้ส่ทัวไปสักเล่มหนึ่ง สำหรับมอบให้เป็นประโยชน์ด้านความรู้ทางธรรม แก่ท่านผู้ศรัทธาซึ่งอยู่ห่างไกล พร้อมทั้งจะได้เผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่นๆ กว้างขวางออกไปด้วย อาศัยข้อปรารภนี้ ผู้เขียนจึงได้ใช้เวลาช่วงท้ายของการพำนัที่สวอ์ทมอ์ หลังจากทำหน้าที่วิทยากรให้แก่วิทยาลัยนั้นเสร็จลั้่นแล้ว รวบรวมเรียบเรียงหนังสือ *คู่มือดำเนินชีวิต* ขึ้น งานเรียบเรียง แม้จะได้ใช้หนังสือ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์* ที่ผู้เขียนจัดทำไว้ก่อนแล้วเป็นฐาน ก็ยังกินเวลาในการปรุ่่งแต่ง ชัดเกลาคำอธิบาย และตรวจสอบความหมายตามคัมภีร์ อีกมิใช่น้อย เมื่อเขียนเสร็จยังไม่ทันได้พิมพ์ ก็เดินทางออกจากสวอ์ทมอ์เสียก่อน ต่อมาระหว่างพักอยู่ที่วัดวชิรธรรมปทีป นครนิวยอร์ก ตามคำอาราธนาของวัดนั้น จึงได้มีโอกาสจัดพิมพ์ขึ้น ในรูปตัวพิมพ์ดีด โรเนียวเย็บเล่ม โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระสงฆ์วัดวชิรธรรมปทีป และได้ใช้ทุนซึ่งผู้ศรัทธาได้บริจาคถวายที่สวอ์ทมอ์ สมตามความตั้งใจ นอกจากนั้น ทางวัดวชิรธรรมปทีปเองก็ได้พิมพ์เผยแพร่เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่งด้วย ต่อมาทางเมืองไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าภาพอื่น บางราย ได้ขออนุญาตบ้าง ถือวิสาสะบ้าง นำไปพิมพ์แจกในโอกาสต่างๆ นับว่าหนังสือได้แพร่หลายมากขึ้น

ทางด้านผู้เขียนเอง เมื่อกลับเมืองไทยแล้ว ก็ได้ปรับปรุง คู่มือดำเนินชีวิต จัดพิมพ์เป็นธรรมทานใหม่อีก ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๔ มีที่แก้ไขปรับปรุงจากเดิมเป็นอันมาก และได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า ธรรมานุญชีวิต หลังจากนั้น มีผู้ขอพิมพ์เผยแพร่อีก ๒๓ ครั้ง เฉพาะในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้แก้ไขปรับปรุงอย่างมากตลอดเล่ม โดยมุ่งให้อ่านง่ายและจำง่ายยิ่งขึ้น*

ขออนุโมทนา และอำนวยการแก่พุทธศาสนิกชน ย่านใกล้เคียงสวสวรรค์ ในฐานะที่ท่านเหล่านั้นเป็นเจ้าของศรัทธาและบุญจรรยา ที่เป็นแรงดลใจให้หนังสือเล่มน้อยนี้เกิดมีขึ้น และขออนุโมทนาอาจารย์สิริ เพ็ชรไชย ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์รับภาระเป็นไวยาวัจกรเพื่อการนี้โดยตลอด ขอทุกท่านจงเป็นผู้มีส่วนในความดีงาม และกุศลผลานิสงส์ ซึ่งจะพึงบังเกิดมีจากธรรมวิทยาทานนี้ทั่วกัน

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต)

๑๙ เมษายน ๒๕๒๓

* กรรมการศาสนาขอพิมพ์ใหม่ในชื่อว่า พุทธจริยธรรม

แถลงความเป็นมา

หนังสือนี้มีกำเนิดจากความคิดที่จะอนุโมทนาต่อศรัทธา และคุณงามความดี อันเป็นบุญจริยา ของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของผู้เขียน ระหว่างพำนักอยู่ ณ ประเทศนั้นใน พ.ศ. ๒๕๑๙

เรื่องมีว่า เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๑๙ ผู้เขียนได้รับอาราธนาไปเป็นวิทยากร ในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอร์ทมอร์วิทยาลัย ในรัฐเพนซิลเวเนีย โดยมีคุณบุญเลิศ โพธิ์นิ ร่วมเดินทางไปช่วยทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกร ระหว่างพำนักอยู่ ณ ที่นั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยในถิ่นใกล้เคียง คือตำบลที่ติดต่อกับสวอร์ทมอร์บ้าง ในเมืองฟิลาเดลเฟียบ้าง ตลอดถึงบางเมือง ในรัฐนิวเจอร์ซีย์ ได้ไปเยี่ยมเยียนและอุปถัมภ์อำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะด้านพาหนะ นอกจากนั้น ยังได้บริจาคปัจจัยทำบุญในโอกาสต่างๆ ด้วย ผู้เขียนได้เกิดความรู้สึกในเวลานั้นว่า การที่ท่านผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลาย ไปถวายความอุปถัมภ์ด้วยภัตตาหาร และการอำนวยความสะดวกต่างๆ ก็นับเป็นความเกื้อกูลอย่างยั่งยืนอยู่แล้ว สำหรับปัจจัยที่บริจาคถวายนั้นตั้งใจว่าจะส่งผลานิสงส์กลับคืนให้แก่ผู้บริจาคด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเกิดดอกออก

ผลเป็นบุญกุศลเพิ่มพูนคุณความดียิ่งๆ ขึ้นไป โดยที่ทั้งผู้บริจาคและผู้รับบริจาคได้มีส่วนบำเพ็ญจาคธรรมร่วมกัน

อาศัยความตั้งใจนี้ ประกอบกับความคิดพื้นเดิมที่ว่า น่าจะมีหนังสือแสดงหลักธรรมสั้นๆ ง่ายๆ ที่เหมาะแก่คฤหัสถ์ทั่วไปสักเล่มหนึ่ง สำหรับมอบให้เป็นประโยชน์ด้านความรู้ทางธรรม แก่ท่านผู้ศรัทธาซึ่งอยู่ห่างไกล พร้อมทั้งจะได้เผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่นๆ กว้างขวางออกไปด้วย อาศัยข้อปรารภนี้ ผู้เขียนจึงได้ใช้เวลาช่วงท้ายของการพำนักที่สวอร์ทมอร์ หลังจากทำหน้าที่วิทยากรให้แก่วิทยาลัยนั้นเสร็จสิ้นแล้ว รวบรวมเรียบเรียงหนังสือ *คู่มือดำเนินชีวิต* ขึ้น งานเรียบเรียง แม้จะได้ใช้หนังสือ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์* ที่ผู้เขียนจัดทำไว้ก่อนแล้วเป็นฐาน ก็ยังกินเวลาในการปรุงแต่ง ชัดเภาคำอธิบาย และตรวจสอบความหมายตามคัมภีร์ อีกมิใช่น้อย เมื่อเขียนเสร็จยังไม่ทันได้พิมพ์ ก็เดินทางออกจากสวอร์ทมอร์เสียก่อน ต่อมาระหว่างพักอยู่ที่วัดวชิรธรรมปทีป นครนิวยอร์ก ตามคำอาราธนาของวัดนั้น จึงได้มีโอกาสจัดพิมพ์ขึ้น ในรูปตัวพิมพ์ดีด โรเนียวเย็บเล่ม โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระสงฆ์วัดวชิรธรรมปทีป และได้ใช้ทุน ซึ่งผู้ศรัทธาได้บริจาคถวายที่สวอร์ทมอร์ สมตามความตั้งใจ นอกจากนั้น ทางวัดวชิรธรรมปทีปเองก็ได้พิมพ์เผยแพร่เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่งด้วย ต่อมาทางเมืองไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าภาพอื่น บางราย ได้ขออนุญาตบ้าง ถือวิสาสะบ้าง นำไปพิมพ์แจกในโอกาสต่างๆ นับว่าหนังสือได้แพร่หลายมากขึ้น

ทางด้านผู้เขียนเอง เมื่อกลับเมืองไทยแล้ว ก็ได้ปรับปรุง คู่มือดำเนินชีวิต จัดพิมพ์เป็นธรรมทานใหม่อีก ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๔ มีที่แก้ไขปรับปรุงจากเดิมเป็นอันมาก และได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า *ธรรมานุชีวิต* หลังจากนั้น มีผู้ขอพิมพ์เผยแพร่อีก ๒๓ ครั้ง เฉพาะในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้แก้ไขปรับปรุงอย่างมากตลอดเล่ม โดยมุ่งให้อ่านง่ายและจำง่ายยิ่งขึ้น*

ขออนุโมทนา และอำนวยการแพร่พุทธศาสนิกชน ย่านใกล้เคียงสวสวรรค์ ในฐานะที่ท่านเหล่านั้นเป็นเจ้าของศรัทธาและบุญจรรยา ที่เป็นแรงดลใจให้หนังสือเล่มน้อยนี้เกิดมีขึ้น และขออนุโมทนาอาจารย์สิริ เพ็ชรไชย ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์รับภาระเป็นไวยาวัจกรเพื่อการนี้โดยตลอด ขอทุกท่านจงเป็นผู้มีส่วนในความดีงาม และกุศลผลานิสงส์ ซึ่งจะพึงบังเกิดมีจากธรรมวิทยาทานนี้ทั่วกัน

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต)

๑๙ เมษายน ๒๕๒๓

* กรรมการศาสนาขอพิมพ์ใหม่ในชื่อว่า พุทธจริยธรรม